

וילה אורבאך

השמדת היהודים בשטחי ברית-המועצות הכבושים על-ידי הגרמנים

ביוני אשתקד רכש „יד ושם“ ממרכז הרשות השיפוטית המחוזית בלודוויגסבורג כ־25,000 תעודות (פוטוסטאטים) שעניינן הוא השמדת היהודים בשטחי הכיבוש, ביחד בפולין, ברית-המועצות וצ'כוסלובקיה. מיסמכים אלה מקורם בארכיונים פולניים, סובייטיים וצ'כיים. הם נמסרו למרכז בלודוויגסבורג על-ידי שלטונות הארצות הנ"ל בצורת העתק-צילום או מיקרופילמים של עדויות במשפטים של פושעי-מלחמה או שהוצאו במשך השנים 1963–1968 מארכיונים בפולין, פראג הצ'כית ומוסקבה על-ידי מגל המומחים בלודוויגסבורג, שחיששו חומרי-אשמה נגד הפרשנים הנאציים לשעבר. למעלה משליש התעודות באוסף הנ"ל נוגע לשטחי ברית-המועצות בנבולות של לפני ה־1 בספטמבר 1939 (כלומר: בלי הארצות הבאלטיות והאזורים המזרחיים של פולין, שסיפחה ברית-המועצות). אלו הן תעודות מהשנים 1941–1945:

א. מקור גרמני — כדו"חות מיחידות גרמניות מיוחדות (צבאיות, משטרתיות, S.S.) שחשתפו באקציות חיסול, בין היתר, של האוכלוסייה היהודית (אי-אלו מהן ידועות בספרות כדו"חות האייגנאצגרופן). כמרכז פירסומים של משרדי שלטונות הכיבוש הגרמניים.

ב. מיסמכים שמקורם הוא ברית-המועצות — בעיקר דו"חות של הוועדות המחוזיות לחקירת פשעי הנאצים, שהוקמו מייד עם השחרור בשנים 1943–1944, פרוטוקולים בדבר חשיפת הקברים והוצאת הגויות וכן עדויות מאותו פרק זמן. מיסמכים אלה הם ברובם ברוסית, צ'כית, לעיתים באוקראינית, ביחד כתבי-יד. „יד ושם“ בדק את כל החומר הנ"ל וסידר כרטסת המקיפה כ־230 מקומות יישוב, שלפחות לגבי שני שלישים מהם חסרים עד עתה מקורות תיעודיים. המיסמכים מלודוויגסבורג נרשמו בארכיון „יד ושם“ כאוסף 0-53 המכיל 95 תיקים וכמרכז מיקרופילם 0-53/פ/ימ/2996.

המאמר המוגש בזה לתשומת-לב הקוראים מתבסס על מיסמכי האוסף הארכיוני הנ"ל. איראלה פריטי מידע נוספים — מקורם ב„ספר השחור“, הנמצא בצורת תדפיס במסגרת כתיבה בארכיון „יד ושם“. זהו אוסף עדויות, עיבודים ומספר תעודות על השמדת יהודי ברית-המועצות (ביחד עם הארצות הבאלטיות) ופולין (בייחוד ממחנות-ההשמדה בארשוויץ, סוביבור וטרבלינקה וכמרכזן גיטו הארשה). אוסף זה הוכן לדפוס בשנים שלאחר המלחמה על-ידי סגל המערכת של איליה אתרנבורג וואסילי גרוסמן. מספר מיסמכים מאוסף זה ראו אור ב„אייניקייט“ המוסקבאי, חלק בשני קבצים המוקדשים להשמדת היהודים, שהוציא אתרנבורג („מערער פון פעלקער“ [רצח-יעמים] — קבצים 1 ו-2, מוסקבה, 1945), אבל „הספר השחור“ כספר בדפוס לא הופיע.

שורת עובדות המוזכרות במאמר זה מקורן בפרסומים ידועים, כמו ספריהם של ר. הילברג¹ וג. רייטלינגר², מ„הספר השחור“, שהוצא לאור בשנת 1946 בניו-יורק, מאיראלה מאמרים שהופיעו בשנים 1946–1970 בעיתון הווארשאאי „פאלקס-שטימע“ וכדומה.

בהתחשב בכמות הלא-גדולה יחסית של חומר עובדתי בדפוס נאלצנו, בהרבה מקרים, להסתמך על ידיעות בודדות הכלולות במיסמכים הגרמניים או הסובייטיים או בפרסומים. רק לעיתים נמצא אותו אירוע הן במקורות הגרמניים והן במקורות הסובייטיים. אך בדרך כלל תואמות העובדות המתוארות בשני המקורות. למשל: העדים מספרים על כ-2,500 יהודים בהומל שנרצחו בחודש נובמבר 1941³ ודו"ח של האיינזאצגרופן מודיע שבימים 1–13 בדצמבר 1941 חוסלו במחוז הומל 2365 יהודים.⁴ בחיבורו („הספר השחור“) מוסר ז. גרוסמן שביום ה-4 בספטמבר נרצחו כ-1,500 יהודים סברדיצ'ב. מיברק המפקד העליון של ה"ס.ס. ומשטרת רוסיה-דרום אל רייכספיהרר ה"ס.ס. מיום 5 בספטמבר 1941 מודיע על „חיסולם“ של 1,303 יהודים בברדיצ'ב בידי פלוגת המטה של ה"ס.ס.א.פ.פ. (המפקד הראשי של ה"ס.ס. והמשטרה — הייערער ה"ס.ס. אונד פוליציפיהרר).⁵ תואמות גם הידיעות הנוגעות לתאריכים ומספר היהודים שהושמדו בוויטומיר.⁶

תחילת המלחמה. אבאקואציה?

בשטחי ברית-המועצות שנכבשו על-ידי הגרמנים (בגבולות עד ה-17 בספטמבר) חיו בשנת 1939:

באוקראינה	1,533,000 יהודים
בבילורוסיה	" 375,000
בפרים	" 50,000
בשאר שטחי ברית-המועצות	" 200,000
ס"ה	2,160,000 יהודים ⁷

80% מאוכלוסיה זו גרו בעריתעשיה גדולות ובעיירות, שהיו מרכזים תעשייתיים-מסחריים בשביל כפרי הסביבה. ברוב המרכזים העירוניים באוקראינה ובביילורוסיה היהודים היוו 25%-80% של האוכלוסיה. בעקבות התמורות שחלו ברוסיה לאחר המהפכה, היהודים שמרו על המיבנה החברתי-מקצועי שלהם, בעוסקם במלאכה ובמסחר במסגרת קואופרטיבים למלאכה ולמסחר מלאים, אבל מופיעה כבר גם שיכבת פועליתעשיה יהודים וסגל מהנדסים-טכנאים. כמורכב קמה גם שיכבה גדולה למדי של אינטליגנציה ופקידים, ביניהם עובדי המנגנון הממשלתי והאדמיניסטרטיבי. בקרב הרופאים והמורים היוו היהודים אחוז ניכר.

פרוץ המלחמה ביום 22 ביוני 1941 ומסע"התקפה המהיר, הבלתי-רגיל, של צבאות גרמניה הפתיעו את היהודים, כשם שהפתיעו את מנהיגות ברית-המועצות. היהודים שכנו בביילורוסיה ובאוקראינה המערבית (מערבה לדנייפר) ואפשרויות הבריחה היו מוגבלות מאוד. תוהו-ובהו, חוסר אוריינטציה, היעדר אמצעי תעבורה, הפצצות בלתי-פוסקות והופעתן הכמעט-מיידית של יחידות גרמניות (ב־26 ביוני היו כבר ליד מינסק ובאמצע יולי — כמעט כל ביילורוסיה ואוקראינה המערבית בחלקה הגדול עם זייטומיר בתוכה היו כבר בידי הגרמנים) לא איפשרו את האבאקואציה. משפחות יהודיות רבות, שניסו בסתות עצמן לברוח מזרחה — חזרו כעבור ימים מספר אל בתיהן, הראיל ובעוברן, לפעמים כמה עשרות קילומטרים בלבד, מצאו את עצמן מוקפות על-ידי הגרמנים.¹ רבים היהודים, תרשבי מרכזים עירוניים גדולים, אשר נטשו בימים הראשונים למלחמה את בתיהם וברחו אל כפרי הסביבה ואל היערות, בהאמינם, שכאן יהיו פחות נתונים לאימי הפעולות המלחמתיות הישירות. אבל כעבור זמן-מה שבו אנשים אלה לבתיהם, בשומעם לא פעם בקולה של המפקדה הגרמנית, שהיתה מעוניינת בריכוז היהודים למטרת הפיסתם ביתר קלות.² כתוצאה מכך נמלט מהגרמנים רק חלק לא גדול בלבד מהאוכלוסיה היהודית, ביניהם גדול, יחסית, מספרם של הגברים הצעירים, שעם פרוץ המלחמה גויסו לצבא, כמורכב עובדי המנגנון המפלגתי והאדמיניסטרטיבי, שבגין מעמדם הציבורי פחדו מהגרמנים. ככל שהמרחק מזרחה היה גדול יותר — כן גדל יותר מספר הגברים בגיל הגיוס, שעזבו את בתיהם. מאשרות זאת הסטטיסטיקות, המבוססות על רשימת קרבות היהודים בלפל (מחר ויטבסק) וסמולנסק הרחוקה כ־200 ק"מ מזרחה. לפל נכבשה על-ידי הגרמנים ב־6 או 7 ביולי 1941; סמולנסק — רק ב־16 ביולי. תופרש בזמן לא היה גדול ביותר. עשרה ימים בלבד, אולם הגברים בגיל 15-39 שנרצחו מהווים בלפל 9.2% מהקרבות ולעומת זאת בסמולנסק — רק 4.9%. כלומר פחות כמעט במחצית. בקרבות גילאים אחרים, כמורכב בגיל הנשים השוני בין שתי ערים אלו לא היה ניכר.³

גדול יותר היה מספרם של היהודים שברחו מעריהם בצורה מאורגנת יותר, יחד עם המפעלים בהם עבדו, משטחי אוקראינה המזרחית ומתחלק הדרומי-מזרחי של הרפובליקה הרוסית (לפי ס. שווארץ — כ־50%; לפי דו"ח האיגודאצגורופ — ברחו מאיראלו ערים כ־70%-90% מכלל היהודים).⁴

אבאקואציה מאורגנת של יהודים כיהודים לא היתה. הרבה פליטים יהודים, שהגיעו לקרים ולקאוקאז, הושמדו על-ידי הגרמנים כתוצאה מהתפתחות המיתקפה

הגרמנית בסתיו 1941 ובקיץ 1942. כך למשל: בסימפוזיאל, בה חלק ניכר מ-10,000 היהודים שנרצחו היו הפליטים מחרסון, דנייפרופטרובסק, איאופאטוריה וקיסלובודסק, בה מצאו מקלט אפילו פליטים מלנינגראד. הרבה משפחות יהודיות, המורכבות בעיקר מנשים, ילדים וזקנים, לא ניסו אפילו לצאת לדרך, בהירתעו מתלאות הנדודים ומהחיים בניכר. אייאלה זקנים זכרו את הכיבוש בעת מלחמת העולם הראשונה, והיו משוכנעים שגם הכיבוש בווה ידמה לזמנים ההם.¹¹ הם לא נחרדו אפילו מההיעזות שהגיעו מפולין על הגיטאות. „הרי גם בגיטו חיים אנשים“. והשמדה מאורגנת של יהודים טרם הייתה. את ההשמדה — לא חזו אף אחד. ובמיוחד, כשהעתונות הסובייטית — ביחוד אחר חתימת הסכם ריבנטרופ-מולוטוב מיום 23 באוגוסט 1939 — היתה ידידותית כלפי גרמניה הנאצית ולא סיפקה מידע על רדיפות היהודים באירופה הכבושה.

השבויות הראשונים של הכיבוש. מנגנון ההשמדה

כבר עם פרוץ מלחמת גרמניה-ברית המועצות היתה לשלטונות הנאציים תוכנית מעובדת לפרטיה לחיסול יהודי רוסיה. הנחת היסוד של המדיניות הגרמנית היתה הכרזת כל היהודים כנושאי האידיאלוגיה הקומוניסטית („דיד-קומונה“) ולכן יש לראות את המלחמה בהם כמלחמה בקומוניזם, בהעמידם את היהודים בדרגה אחת עם ה„קומוסארים“. אספקט זה הוסיף מישנה-חריפות לחיסול יהודי רוסיה, בעיקר כשהתעמלה הנאצית אפפה בהילה של גבורה רצח של יהודים וקומוסארים.¹²

במארג-מאי 1941 הקימו השלטונות הנאציים ארבע עוצבות מיוחדות בשם „איינזאצגרופן“, שתפקידן היה החיסול המהיר ביותר של יהודים ועסקנים קומוניסטיים בשטחי הכיבוש בברית המועצות. כבר אז חזו השמדה המונית של יהודים, ללא חבדל מין וגיל, במקומות מושבותיהם. ה„איינזאצגרופן“ הועמדו תחת פיקודו הישיר של מפקד ר.ס.ה.א. (רייכס-זיכרהייטס האופט אנט — המשרד הראשי של בטחון הרייך) היינריך רוצוידו עליידי הצבא.

עם המיתקפה על ברית המועצות ה„איינזאצגרופן“ א', ב' רג' (C, B, A) פעלו בשטח אחת משלוש החזיתות („הרסגרופה“). לעומת זאת ה„איינזאצגרופה“ ד' (D) פעלה בדרום בתחום פעילותה של הארמיה ה-11 בפיקודו של פון מאנשטיין.¹³ יחידות ה„איינזאצגרופן“ נעו בעקבות הצבא, בעורכן חיפושים וחקירות וביחד עם עוצבות משטרה-העזר (בייחוד ליטאית ואוקראינית) ביצעו לראשונה רציחות המוניות של יהודים. למשל: יחידת ה„איינזאצגרופה“ ג' (C) נכנסה ביחד עם הטאנקים הראשונים לזיטומיר, ובי 19 בספטמבר 1941 נכנסה לקיוב „איינזאצ-קומאנדו“ 44 של אותה „איינזאצגרופה“ ג' (C), שכעבור עשרה ימים אירגנה ביחד עם המפקד הראשי של ה-ר.ס.ה.א. ומשטרת „דרום“ רצח של למעלה מ-53,000 יהודים בבאביראר.

השמדת היהודים בשטחי ברית"מ הכבושים

הכוח המאורגן השני, שכבר בימיה הראשונים של המלחמה עסק ברצח יהודים, היו המפקדים הראשיים של ה"ס.ס. והמשטרה והיחידות שעמדו תחת פיקודם (ה"ס.ס.פ. — הייצרע "ס.ס. אונד פוליציי-פיהרר").

מפקדים כאלה בשטחים הכבושים בברית-המועצות היו שלושה:

ה"ס.ס.פ.פ.צ'פון — אוברגרופנפיהרר פריטצמאן ואוברגרופנפיהרר יקלן (בחילופין). תחת שלטונם היו הארצות הבאלטיות והאזורים הצפוניים של ברית המועצות.

ה"ס.ס.פ.ס.מרכו — אוברגרופנפיהרר פון דעם באר-זאלבסקי. פעל בעיקר בביילורוסיה.

ה"ס.ס.פ.ס.דרום — אוברגרופנפיהרר יקלן ואוברגרופנפיהרר פריטצמאן (בחילופין). פעל באוקראינה.¹⁷

במיוחד היו פעילות היחידות תחת פיקודם של המפקדים הראשיים של ה"ס.ס. ושל המשטרה ב"אקציות טיהור השטח" (זויברונגסאקציונן), שבשכונות הראשונות לכיבוש היתה מטרתן להסיל את שרידי יחידות הצבא הסובייטי שהתפוררו, את הפונקציונרים ואנשי המנגנון המפלגתי והאדמיניסטרטיבי, כגורמין את היסודות "הבלתי-רצויים". אבל רובם המכריע של קרבנות האקציות הללו היו היהודים. למשל: הבריגאדה הראשונה של ה"ס.ס. רצחה בימים 27—30 ביולי 1941 באזור שפוטובה 800 יהודים בגילים 18—30 שנה ו"14 חיילים סובייטיים; ובימים 24—28 באוגוסט רצחה באזור קורוסטן-בלוקורוביצ' — יותר מ-370 יהודים וכמה או כמה עשרות פארטיזאנים.¹⁸

היה קיים שיתוף-פעולה הדוק בין מארגני השמדת היהודים הנ"ל לבין הצבא הגרמני. ה"איינזאצגרופן" צויידו עליידי בסיסי הצבא, כמורכב הסתייעו בפלוגות צבא בחיסול היהודים (מצודים, כיתור שטחים וכדומה).¹⁹ לעתים פנה הצבא אל ה"ס.ס. שיחסל ריכוזי יהודים בשטח מסויים (פרילוקי, גאדיאץ') או אף השתתף באופן פעיל ויטיר באקציית החיסול. הדו"ח של "איינזאצגרופה" א' בתקופה 16.10.41—31.1.42 מספר ש"בביילורוסיה נורו עליידי הוזהרנאכט, עד ינואר 1942, כ-19,000 פארטיזאנים ופרשעים, כלומר ברובם יהודים".²⁰

תפקיד חשוב בהשמדת היהודים מילאו יחידות המשטרה המקומיות, שאורגנה עליידי הגרמנים. זו בזמן אקציות החיסול מילאה לא רק תפקידי-עזר בלבד (כיתור הגייט ומקומות הגרדום, ליווי הקרבנות וכדומה), אלא השתתפה, לא פעם, באופן פעיל בביצוע הרציחות. כך למשל: בעת חיסול יהודי ראדומישל בספטמבר 1941 רצחו השוטרים האוקראיניים בנו ידיהם 561 ילדים יהודים.²¹

לסיכום: הרכבו של המנגנון הנאצי להשמדת היהודים היה: א) "איינזאצגרופן"; ב) יחידות בפיקודם של המפקדים הראשיים של ה"ס.ס. והמשטרה; ג) הוזהרנאכט; ד) כוחות-עזר משטרתיים, שהתגייסו מהאוכלוסיה המקומית. מרגע פרוץ המלחמה השתתפו כל אותם אירגונים אקטיבית בפעולות השמדת היהודים.

במקביל לרציחות שבוצעו על ידי יחידות הצבא העבריות ול"אקציות הטיחור", חיסלו הנאצים, בימים ובשבועות הראשונים לכיבוש, בשיטתיות את האינטליגנציה היהודית (מינסק, ויטבסק, ויניצה) ואת הגברים היהודים הצעירים. בריכוזים העירוניים הגדולים ריכוז, כבר בימים הראשונים של הכיבוש, את כל הגברים הכשירים לשירות צבאי. כרגיל הבדילו מבניהם את היהודים וכעבור זמן־מה ירו בהם (מינסק, קיוב). בעיירות קטנות יותר הולידו את היהודים, כאילו, לעבודה ורצחו אותם. ביהודים שבוירטלחמה ירו בו במקום.

נתונים מספריים על הקרבות היהודיים בתקופה הראשונה של הכיבוש — לא ידועים; אבל מקטעי מידע קיימים ניתן ללמוד שמספרם היה גדול מאוד. כך למשל: במשך שישה ימים בלבד, מ־28 ביולי עד 3 באוגוסט 1941, יחידות בריגאדת פרטי ה"ס.ס. ירו למוות, בשטחי־הביצות בסביבת הפריפט (על גבול ביילורוסיה ואוקראינה) 3,000 יהודים,²² ובאוגוסט 1941 יחידות ה"פ.ס.ס.ס.ס. דרום רצחו באוקראינה 44,125 אנשים, רובם ככולם יהודים.²³

אירגון ההשמדה

אחר גל הרציחות הראשון של האוכלוסיה היהודית, מיד עם כניסת הצבא הגרמני — באה ההתארגנות של אקציית־החיסול. בהבדל ממדיניות חיסול יהודי אירופה, שנערכה לפי שלבים מתמשכים בזמן ושונים זה מזה, החל בהגבלות חוקיות וגמור בשילוח למחנות־המוות, צומצם תהליך זה ברוסיה עד למינימום. ניתן להוכיח, שחרף מראית־העין, היה חיסול היהודים ברוסיה מחושב ומתוכנן, כמובן מבלי להוציא מכלל חשבון איראלה חריגים מה"נורמה", התלוים ביוזמת שלטונות הכיבוש המקומיים. כמו באירופה הקיף שלב ההכנה הגבלות חוקיות, סיכון, רישום, עבודת־כפיה משפילה. בהבדל מאירופה המערבית והמרכזית, שלב זה נמשך זמן קצר מאוד: כמה שבועות ואולי כמה עשרות שבועות. כבר מתחילה אסרו על היהודים: חופש תנועה, מגעים עם לא־יהודים, זכות השימוש בשירותים ציבוריים. בדרך כלל הגבילו את כמות המוצרים הנמכרים ליהודים ואת איכותם, כמדרכן את זמן המכירה. במקרים רבים לא איפשרו ליהודים עריכת קניות בכלל. על היהודים הטילו לעוד סימנים מיוחדים (בביילורוסיה — היה זה עיגול צהוב או מגן־דוד על החזה ועל הגב; באוקראינה — סרט על הורוע). בשלב זה החלו לקנות, ועדים יהודיים, שמטרתם היתה לספק לגרמנים כוח־עבודה, גביית מסי עונשין, וכן — ביחוד באוקראינה — עריכת מיפקד היהודים כהכנה לחיסולם.

את ההגבלות הראשונות האלו הטילו השלטונות המינהליים של הצבא ואחר־כך, עם התרחקות החזית והעברת השלטון לידי המינהל האזרחי, כל הסמכויות עברו אליו.

המינהל האזרחי הגרמני וחלקו בחיסול היהודים

המינהל האזרחי כלל שני משרדים: רייכסקומיסאריאט אוסטלאנד (המשרד הממלכתי מזרחי; רייכסקומיסאר — היינריך לוזה) ורייכסקומיסאריאט אוקראינה (רייכסקומיסאר — אריך קנד). משרד מזרח חולק למחוזות (גנראלקצירקה): אסטוניה, ליטא, לטביה (איגנו דנים במחוזות אלה, משום שלא השתייכו לברית"מ לפני ספטמבר 1939), ביילורוסיה, משרד אוקראינה חולק למחוזות: וולין-פודוליה, זיטומיר, ניקולאייב, קיוב, דנייפרופטרובסק, קרים. שני הרייכסקומיסאריאטים שהוקמו בספטמבר 1941, היו בשליטתו של מיניסטרוון אדמות המזרח הכבושות ובראשו אלפרד רוזנברג. המומחה לענייני היהודים היה אלפרד נצל.²³

שטחי הכיבוש בברית-המועצות שהשתרעו מזרחה מתחום שליטתם של שני המשרדים הנ"ל נשלטו על-ידי המינהל הצבאי (פלדס אונד אורטס-קומאנדאטורן; בקיצור: פק; אוק) ובאחריות תחזית — על-ידי מפקדי היחידות הצבאיות.²⁴ את השתתפות המינהל האזרחי בהכנת השמדת היהודים מאפיינת ההוראה לטיפול ביהודים באזור ה"אוסטלאנד", שעובדה על-ידי הרייכסקומיסאר היינריך לוזה והועברה ביום 13 באוגוסט 1941 למיניסטר שטחי הכיבוש המזרחיים. כבר בתקדמה מציין לוזה, שההוראה דנה בשיטות התנהגות, שיש לנקוט כלפי היהודים ב"אוסטלאנד" עד בוא מועד הפתרון הסופי של בעיית היהודים. יש להבדיל את היהודים מתוך שאר האוכלוסיה, להגבילם, אפילו למנוע מהם אפשרויות עבודה, לצמצם כמות מיצרכי המזון, לנצל את כוח העבודה היהודי. ההוראה של לוזה מצווה על היהודים לעבוד על החזה ועל הגב מגן-דוד, אסרת עליהם ללכת על מדרכות, כמרכזן להשתמש באמצעי-תחבורה ציבוריים, להשתמש בשירותי בריאות, נופש, חינוך וכדומה. על היהודים אסור לעסוק במקצועות הופשיים, לרפא לא-יהודים, לעסוק במסחר, את היהודים תושבי הכפרים יש להעביר ולרכוש בערים יותר גדולות ולהקים גיטו. תושבי הגיטו רשאים להחזיק בכמות מינימאלית של מיצרכים חיוניים וסכום לא-גדול ביותר של כסף המספיק לחודש אחד בלבד. היהודים בגיטו רשאים לקבל מיצרכי מזון רק כאלה ובכמויות כאלו, ששאר האוכלוסיה יכולה להסתדר בלעדיהם. היהודים חייבים בעבודת-כפית. ההמורה עבור עבודתם תשולם על-ידי המעבידים לקופת הנביטסקומיסאר (קומיסאר-המחוז) וזה ישלם להם סכום לא גדול, שיספיק למינימום הדרוש לאחזקתו של העובד היהודי ומשפחתו.²⁵ הוראות הרייכסקומיסאר של אוקראינה קוד והקומיסאר הכללי של ביילורוסיה זו, קובה משנת 1942 לקחו בחשבון, שההמורה לעבודת יהודים תהיה בגובה של 80% מהתשלום לפועלים בדרגת השכר הנמוכה ביותר והתמורה לעבודת יהודיות — 80% מהתשלום ליהודים. היהודים לא נהנו משום תוספות, עליית שכר וכדומה. לא היו זכאים לא לחופשה ולא לשירות רפואי, במציאות — לא קיבלו היהודים כל תשלום. נציגי המינהל הגרמני ראו בעבודת היהודים שלל מלחמה ואת תמורת העמל היהודי רכשו לעצמם.

שורת הצווים שפורסמו בעתון הרשמי של הרייכסקומיסאר של אוקראינה מוכיחה שגם כאן היו קיימות סאנקציות חוקיות לרדיפת היהודים. אלו הן ההוראות

על קונטרבוציות המוטלות על יהודים, גזילת זכויות אלמנטאריות מאת הפועל היהודי, איסור נישואין עם לא־יהודי.²² הן באוקראינה והן בבילורוסיה אנו מוצאים את אותם צווי המינהל הגרמני הדגים בהעברתו וניהולו של הרכוש היהודי. הוראות אלו, שניתנו במחצית השנייה של 1942 מצוות ריטרואקטיבית (מיום הביצוע) על העברת נכסי דנידי ודלא־נידי היהודיים לידי חלשכות המתאימות של מחלקת הכספים. בשנת 1943 טענה גם מחלקת האפוסטרופטות (טרויאבטיילונג) לחלקה ברכוש הגזול.²³ יש לשער, שכל הצווים הנ"ל הסתמכו על הוראות מיניסטריון השטחים המזרחיים הכבושים או רשויות מרכזיות אחרות.

גיטאות

בחודש השני לכיבוש הוחל בהקמת גיטאות סגורים בריכוזים יהודיים גדולים יותר, כמרכזן בערומחוז, ברכוז בהן את היהודים מכל המחוז.²⁴ קרה גם שבשושנים, בהם מספר היהודים לא היה רב ביותר — השאירו אותם במקומותיהם עד להשמדתם, מבלי להקים בהם לפני כן גיטאות (גובר'מוסקובסק, מחוז דנייפרופטרובסק). אנו מוצאים גם מקומות, בהם היו שניים ואפילו יותר גיטאות: כרגיל, אחד היה מיועד לאנשים בלתי־כשירים לעבודה, אותם חיסלו מהר; השני — גיטו עבור אנשים עובדים, שמשך חייו היה ארוך יותר. כך למשל: בסלוצק, בה הגיטו הראשון, שבונה „גיטו השדה“, חוסל בסתיו 1941 או באביב 1942. לעומתו, הגיטו „העירוני“ חוסל רק בפברואר 1943.²⁵ מספר גיטאות היו גם בחומל.

הגיטאות מוקמו, כרגיל, בשכונות המרוחקות והגדולות ביותר, או במקומות שלא היו ראויים למשכן אדם, כגון: אולמות בת־חרושת, צריפים, מחסנים (תארקוב, ויטבסק). המועברים לגיטו רשאים היו לקחת אהם רק מטען־יד בלבד. ביצאם מן ההנחה היסודית, שהגיטאות משמשים מקומות־ריכוז של טרם השמדה — ריכוז הגרמנים, במקרים רבים, את היהודים מתחת לכיפת השמים, על סגרים מגודרים בתייל דוקרני (סמולביצה, גורדוק, פולוצק, סמולאני, קלמניצה). גיטאות־מחנות כאלה התקיימו ממספר שבועות עד מספר חודשים. סזון לא סופק. התמותה הייתה גדולה, בייחוד אם היה זה בתקופת הסתיו או החורף העזים של שנת 1941 (סמולנסק, ויטבסק, תארקוב ועוד).²⁶

בקים ובקאוקאז, וכנראה גם באוקראינה הדרומית־מזרחית, לא הקימו גיטאות. כאן חיסלו את היהודים כמעט מיד עם הכיבוש, לפי סדר צווים זה: מינוי „רצח יהודי“, רישום, סימון ו„אבאקואציה“ וזא השמדה, כך היה ברוסטוב, סימפרופול, איאופטוריה, קירז', קראסטודאר, קיסלובודסק.²⁷ בדרך כלל חיסלו תחילה את היהודים האשכנזים ומאחר יותר את היהודים הקרימצ'אקים.

על האירגון הפנימי של הגיטאות יש לנו קטעי מידע בלבד. ידוע בוודאות, שידגראטים, כמרכזן זקני־היהודים (יודן־אלטסקה) היו בגיטאות מינסק, סמולנסק, לפל, זיטומיר, פרילוק, אולם הידיעות על פעילות היידגראטים הן דלות מאוד. באוקראינה הדרומית־מזרחית, קרים, קאוקאז, בערים שנכבשו בסוף 1941 או

תחילת 1942, בהן חיסול היהודים בוצע כעבור מספר ימים בלבד אחר כיבושן, העלו הגרמנים, ליתר דיוק מינו, "ועדים יהודיים", שמטרתם היחידה היתה עריכת מיפקד היהודים, גביית הקונטריבוציות ופיקוח על מועד האבאקואציה. הרכב הוועדים היה לעתים סקרי וביסודו של דבר לא מילאו כל תפקיד, משום שהגרמנים לא היו זקוקים לעצות כיצד עליהם לחכין את השמדת היהודים. ידעו זאת היטב! מוכיחה זאת עובדת קראסנודאר. כאן, חרף סירובו של פרופ' ויליק לשמש כיו"ר, הוועד — הופיעו בהתייחסו כרוזים המודיעים על רישום היהודים.²² על ועדים כאלה אנו יודעים ברוסטוב, קראסנודאר, קיסלובודסק, סטאברופול וביסטוקי.

מחנות

כפי שהוזכר לעיל, ריכוז הגרמנים בימים הראשונים לכיבוש את הגברים במחנות שבויים אורחיים. כרגיל הובדלו היהודים במחנות אלה וכעבור ימים מספר נורו למוות. מחנות אלה התקיימו זמן קצר מאוד (למשל בדרוודי סמוך למינסק — בסה"כ 10–12 ימים).²³ מחנה דומה היה קיים, בספטמבר 1941, בקיוב, ברחוב קירוסניאית.²⁴ בין 8,000 השבויים במחנה זה 3,000 היו יהודים. התנאים במחנה היו איומים. בצריפים היתה צפיפות כזו, שאיפשרה לשבויים את העמידה בלבד. מזון לא סופק. מ-28.9.1941 הובילו למוות יום-יום 10–15 משאיות גדושות יהודים בגילים שלמטה מ-16 ומעל 35. אבל מכיוון שלמחנה דחסו בכל פעם קרבנות חדשים — נשאר מספר השבויים כפי שהיה.²⁵

לטיפוס זה של מחנה שבויים אורחיים אפשר לסווג גם את המחנה בדרניצה, שהוקם ב-19 בספטמבר 1941, ביום כיבוש העיר עלי ידי הגרמנים. בשדה פתוח, מאחורי תיל דוקרני, ריכוזו אז את משפחות הפליטים (ביניהן רבות המשפחות היהודיות מקיוב), חיילים סובייטיים פצועים וכדומה. למחרת, ביום ה-20 בספטמבר, הוציאו את כל היהודים וירו בהם.²⁶

באיראלו ערים נותר, אחר חיסול הגיטו, מספר לא גדול של קבוצות בעלי-מלאכה יהודים, אותן ריכוזו במחנות-עבודה, שבדרך כלל מנו כמה עשרות עד כמה מאות אנשים. יש שיהודים אלה, שביצעו עבודות-עזר שונות, היו כלואים בבתי-הסוהר המקומיים. "מחנות" כאלה התקיימו בדרך כלל עד לסתיו 1943. חלק מהם הוסל עוד בסתיו 1942 וחלק — סמוך לבריתת הגרמנים מערבנה. ישנו מידע על מחנות מטיפוס כזה בבאטורין (מחוז צ'רניגוב), ברדיצ'ב, כמילניק, קיוב (רחוב אינסטיטוטסקי), קמיניץ-פודולסקי, קיסלובודסק, מוהילב, סמולנסק, ואלקי (מחוז חארקוב), אומאן, דייטומיר.²⁷

עד עתה ידוע על קיומו של מחנה-ריכוז רק במאלי-טרוסטנץ, בסביבת מינסק. נראה, שמחנה זה לא היה מיועד ליהודים בלבד. אבל ידוע, שכאן היה קיים מחנה-

* העד מיכל טאנקלצ'וסקי מספר על מחנה שבויים אורחיים בספטמבר 1941 בקיוב, ברחוב קירילובסקי (הספר השחור, עמ' 363). האם היו שני מחנות?

מישנה יהודי ובראשו לאגראלסטקה (זקן המנהג) יהודי. משערים, שאסירי מנהג זה שירתו את היחידות, שעסקו בהשמדה המונית של יהודים, שבויי-מלחמה והאוכלוסיה האזרחית בסביבות מאליו-טרוסטנץ ובלאגובשצ'ינה. אחד הניצולים מהשבויים לשעבר מוסר, שסמוך לשיחרור ירו המוצחים ושרפו באחד האסמים כ-100 יהודים כלואים ממחנה טרוסטנץ.⁴⁰

בשנים 1941–1943 היה קיים בשביל יהודי ליטא ולטביה מחנה-ריכוז בסביבת איזוואנגורד, מחוץ לנינגראד. כל עצירי נרצחו. אופיו של מחנה זה לא ברור.⁴¹

ישנם נתונים המספרים שבשנים 1942–1943 נמצאו, לעתים, יהודים במחנות שפויים. כנראה היו אלה שבויי-מלחמה, שעלה בידם להימלט מההוצאה לחורג בימים הראשונים לנופלים בשבי. אבל, בחלקם היו אלה יהודים שהסתתרו בצד הארי ונעצרו שם כבר אחר חיסול הריכוזים היהודיים. באחד המחנות האלה בסירצק, בסביבת קיוב, היתה קבוצת השבויים היהודים מובדלת משאר השבויים במגורים מיוחדים. חלק מהם, שעסק במחצית אוגוסט 1943 בשריפת גופות קרבנות הטבח בבאביראר, השתתף במרד אסירי ה-"וואנדקומאנדו" בלילה שבין ה-28 ל-29 בספטמבר 1943. אי אלה מהם הצליחו לברוח, להסתתר ולהגיע לשיחרור.⁴²

חיסול הגיטאות

כבר בסתיו 1941 ניגשו הנאצים לחיסול הגיטאות, שזה כעת הוקמו, מ-23 הגיטאות בביילורוסיה וברפובליקה הרוסית (בעיקר במחוז סמולנסק), שתאריך חיסולם ידוע לנו — 12 חוסלו עד סוף שנת 1941; 6 — בחודשים הראשונים של שנת 1942. באוקראינה חוסלו רוב היהודים עד לסוף שנת 1941. מיטת ריכוזים יהודיים באוקראינה (יחד עם קרים) הודדעים לנו — 43 חוסלו עד לסוף שנת 1941 וחשאר — עד למחצית שנת 1942 נהיו "יהודיון". הגרמנים עצמם ראו בסוף פברואר 1942 את הבעיה היהודית ב-"אוסטלאנד" (הארצות הבאלטיות וביילורוסיה) כבאה על פתרונה.⁴³ באוקראינה — הבעיה היהודית חדלה להתקיים עבורם באוגוסט 1942.⁴⁴ בשנת 1943 אנו מוצאים יהודים במספר גיטאות בלבד (מינסק, סלוצק, חמילניק). כמרכן במספר לא גדול של מחנות-עבודה. עד לסוף שנת 1943 תרשמו אף הם.

בדרך כלל אורגנה ההשמדה על-ידי ה-"איינזאצגרופן". הגיטאות הוקפו במסגרת גרמנית ובשוטרים מחילות-העזר מקרב האוכלוסיה המקומית; לא פעם השתתף גם הווערמאכט. את היהודים ריכוזו, כרגיל, בכיכר מרכזית בגיטו, הוציאו במשאיות ולעתים הריצו רגלי למקום ההשמדה, בהבטיחם לקרבנות שהם מועברים למקום אחר.

ההשמדה בוצעה, בעיקר, ביערות, בנאיאות ובשטחים ריקים, הסמוכים למקומות מגוריהם של הקרבנות. ניתן לומר, שכל עיר, באיזור הנתון, יש לה באביראר

השמדת היהודים בשטחי ברית"מ הכבושים

משלה, לדוגמה: למוהילב — פוליקוביצה; בשביל ויטבסק — אילובסקיאר; לפסקוב — סולוטופקי; לסמולנסק — מוגאלנשצינה (ראה גם נספח 3 — השמדה).

לעתים היו מחסלים יהודים מיישוב אחד בכמה מרכזים סמוכים. למשל: מקומות השמדת יהודי מינסק היו — דרוזדי, מאלירטרוסטנץ, קאלוואריה, בלאגובשצינה, יש ורצחו את היהודים בקירבת מקום לגיטו, כמו בצ'רנויין או נעוול.⁴³ לפעמים היו משמידים אותם קרוב למחנות השבויים. כך למשל: ליד מבדל המים של הסטאלאג בסלאוויטה טבחו הגרמנים למעלה מ־12,000 יהודים, שעד למאי 1942 היו בגיטו סלאוויטה.⁴⁴

כרגיל התבצעה ההשמדה בדרך תבאה. ליד הקברים, שהוכנו מראש בידי האוכלוסיה המקומית ובחלקם עוד בידי שבויי המלחמה, אילצו את הקרבנות להתפשט עד בגדיהם התחתונים או עד לעירום, העמידים מעל הקברים או הריצום לתוכם פנימה, בצוותם עליהם לשכב ואז ירו בהם מנשק אוטומאטי. רצחו הן הגרמנים והן עוזריהם המקומיים. על ההרוגים הטילו שיכבת חדשה וכך עד שהתמלא הקבר. לא פעם היו המרצחים מהממים את קרבנותיהם בהולמם בראשיהם. כאקציה בוויטבסק, באוקטובר 1941, ירו ביהודי העיר, כנראה, על הגשר מעל נהר הרוזינה והטילו את הגופות לתוכו.⁴⁵ בארטמובסק — היהודים, בחלקם, נורו למות וחלקם שוקעו בעודם בחיים בתוך קירות מחצבות־חשיש.⁴⁶ קרה שהריצו את היהודים בשדות מוקשים או הטילו עליהם רימוני־יד (תארקוב, מוהילב).

בקרים רווחה השיטת של יריות ביהודים מעל בארות, שלתוכן הוטלו אחר־כך הגופות. באיראלה מקומות, כמו למשל במינסק וסביבתה, רצחו את היהודים ב"תאריחנק" — מכוניות מותקנות במיוחד, בהן הרעילו את האנשים באדים שנפלטו מהמנוע המופעל לתוך המשאית האטומה והדחוסה בקרבנות.⁴⁷ באכוריות מיוחדת התייחסו הגרמנים ומסייעיהם לילדים. קרעו אותם לגזרים, הרעילו, דקרו בפגיונות, פיצחו ראשיהם על גבי אבנים. רבים הילדים שהוטלו בעודם חיים לקברים ולבארות.

*

כבר ביוני 1942 הורה הימלר על טישטוש עקבות פעילות ה"אייגנזאצנרופן" במזרח. משימה זו הטיל על בלובל, מפקד ה"ווגנדרקומאנדו" 4א. זה אירגן את הקומאנדו 1005, שעסקה בהוצאת הגופות מקברי ההמונים ושריפתן.⁴⁸ אבל, כפי שמתברר, רק בסתיו 1943 קיבל טישטוש עקבות הפשעים אופי נמרץ. אז ולאחר־מכן, באביב 1944, אירגנו באופן נמרץ ביותר את שריפת הגופות בסביבות מינסק (מאלירטרוסטנץ, בלאגובשצינה, שאסקובקה, מאסיוקובשצינה), בוריסוב, בוברויסק, מוהילב, ויטבסק, קיוב, זיטומיר.

מספר הקרבנות

קשה לקבוע את מספר אבידות היהודים בשטחי הכיבוש הסובייטיים. חסרים נתונים כלשהם ממקורות סובייטיים ועיבודים סטטיסטיים. לא ידוע, ולו בקירוב, מתו מספר היהודים שהצליחו להימלט לפני כניסת הגרמנים; לא ידוע כמה יהודים מתו בזמן האבאקואציה לצומקה של רוסיה, כמורכבן לאחר־מכן בשטחי ברית־המועצות הבלתי־כבושים, לא ידוע מספר היהודים, שנורו כשבויי מלחמה. הנתונים המקוטעים שיש לנו גישה אליהם (בעיקר על־יסוד התיעוד של „מרכז הרשות השיפוטית המחוזית“ בלודוויגסבורג — „צנטראלע שטללה דר לאנדסיוסטיצ־פרואלטונג“) מוסרים את המספר בין 534—565 אלפי יהודים מושמדים. מספר זה נוגע רק לרציחות שבוצעו בשלב המאוחר יותר של הכיבוש — בערך מספטמבר 1941, כלומר אינו כולל מספר רב יותר של קרבנות שהושמדו בעת מסע־חטבח ביוני—אוגוסט 1941. לכן, מספר זה מקיף שורה דלה ביותר של ערים ועיירות, ביחוד בביילורוסיה ואוקראינה המערבית, המיושבת בצפיפות על־ידי יהודים (כ־170 יישובים מכל השטח הכבוש של בריה״מ בגבולות 1939).²⁵

ישנם מחזות שלמים, מהם אין כל ידיעות על גורל היהודים תושביהם או שישנם נתונים המתייחסים ליישובים יחידים הנמצאים בשטחם — כגון: מהוז צ'רקאסי, סומי, וורשילובגראד, הארסון ואחרים.

מספרי הקרבנות מיישובים יחידים המצויים בידינו הם לעתים לא מלאים או לא מדויקים, המקיפים, למשל, א־אלה שלבים או א־אלו אקציות בלבד, ולעתים הם מוסרים מספרים הכוללים יהודים ולא־יהודים ביחד.

בקשר עם טיגבולות החומר הסטטיסטי, כפי שצוין לעיל — ניתן להניח שמספר אבידות היהודים בשטחי ברית־המועצות, בהם אנו דנים — הוא לפחות פרישנים מאשר צוין לפניכן ומגיע ליותר מ־1,000,000 אנשים.²⁶

עמידת היהודים

ברברנו בתהליך השמדת היהודים בשטחים הכבושים של ברית־המועצות, מן הראוי להקדיש מספר מלים לעמידתם של היהודים בפני ההשמדה. לא מדובר ב־500,000 היהודים, חיילים וקצינים בצבא האדום, הלוחמים בכל החזיתות בתוקפן הנאצי, שמהם נפלו בשדה־הקרב 300,000.²⁷ כמורכבן לא מדובר באלפי הפארטיזאנים היהודים, שנבלטו מהגיטאות והמחנות ועלה בידם להצטרף למלחמה אקטיבית בנאצים. העניין הוא במאות אלפי היהודים הסריחמגן, אנשים כבר לא צעירים ומטופלים במשפחות. העניין הוא בנשים, נוער וילדים, שהועמדו פתאום מול דיכוי אכזרי ורדיפות מצד הגרמנים. כיצד התנהגו? האם השליטו עם מצבם או ניסו להיחלץ מהמלכודת, האם הסכימו לשלם כל מחיר עבור הצלה מפוקפקת של חייהם?

השמדת היהודים בשטחי בריה"מ הכבושים

המידע שבידינו מוכיח שתיהודים ניסו להתנגד לטיור הגרמני, בסרבם לבצע את הפקודות לענידת הסרטים, הרישום, ההליכה לגיטו; בבורחם מהגיטו ובחסתתם בצד, הארץ, בנסיגותיהם להינצל בזמן האקציה; בהסתתרות בעליות-הגג, פינות, חורים ואפילו בבורחם משעמדו לפני הקברים. ידועים גם מקרים על סירובם התקיף והבלתי-אמצעי של יהודים למלא אתר הוראות הגרמנים. יהודים אלה לא הסכימו, מתוך הכרה, לתת יד להשמדת אחיהם, והיו אפילו מקרים של התנגדות מזוינת.

הידיעות על עמידת היהודים כלולות במקורות משני סוגים: סיפורי עדי המאורעות (ישירים ואמצעיים) ובמיסמכים גרמניים. מוכן מאליו, שאין להביא בחשבון את המיסמכים הרשמיים או אפילו תעמולתיים, בהם הגרמנים, מתוך הכרה, ייחסו ליהודים פעילות אנטי-גרמנית.²² לעומת זאת ניתן להפיק, שבהודעות ובדו"חות של ה,איינזאצקומאנדו, יחידות המשטרה או הוהרמאכט וכדומה — תואר המצב העובדתי, משום שלא נאלצו לציין את הסיבות לרצח יהודים, אם כאלו לא היו.

והרי התמונה המצטיירת לפנינו על יסוד הידיעות הנ"ל.

אייצאצ'ה הוראות הגרמנים, התנגדות הפאסיבית

לעתים תכופות ביותר הפרו היהודים את התוראות בדבר ענידת מגן-דוד, רישום, העברה לגיטו או אייצאצ'ה ממנו, השתמטות מעבודת-כפייה וכדומה. למשל: על אייצאצ'ה מגן-דוד נורו בסמולנסק שלוש יהודיות;²³ בסימפוטל — על אותו „חטא“ — הסגירו את היהודי משה טוביאל ליד ה.ס.ד.²⁴ שלטונות הצבא בבאבטישיסארי ובקרמנצ'יג התלוננו שהיהודים סחרימים את עריכת המפקד ולכן קשה לצודם.²⁵ על „גרימת הבלות“ בעבודה באירגון טודט בעיר ראדומישל באוגוסט 1941 נורו למות 113 יהודים.²⁶ על השתמטות מעבודה נורו במחילב 4 יהודים (אוקטובר 1941) ו-5 יהודים בסמולנסק (פברואר 1942).²⁷ מקרים דומים היו רבים. יהודי חוציימסק סירבו לעבור לגיטו, על כך נורו 24 מהם. על התנגדותם להקמת הגיטו בסטארודוב (מחוז בריאנסק) נהרגו 272 אנשים. פעילות רבה גילו יהודי טאטארסקה (מחוז סמולנסק). הם ברחו מהגיטו וחזרו לבתיהם הישנים בגרשם מהם את הרוסים שהשתכנו בהם. בתגובה לכך ירו הגרמנים בכל הגברים שבעירה ובשלוש נשים.

בעירה היסלאוויץ' (מחוז סמולנסק) ירו הנאצים, בגלל התנגדותם הפאסיבית, בכל חברי היודנראט וב-20 יהודים נוספים.²⁸

לתשומת-לב מיוחדת ראויה עמידת הגבורה של שני נציגי האינטליגנציה היהודית, אלה ביוזעם היטב את משמעות תוצאות מעשיהם, סירבו בתוקף לבצע תוראות הגרמנים. פרופ' וו. י. וויליק סקראסנודאר סירב לקבל מידי הגרמנים — חרף ההפצרות ולאחר-מכן האיומים — את המיני ל„זקן היהודים“, בטענו שמתהלכות שמועות המספרות על השמדה המונית של האוכלוסיה היהודית והוא אינו רוצה לתת יד לכך. חרף סירובו סיום 16 באוגוסט 1942, הופיעה למחרת,

כלומר ב־17 בחודש, והדעה בחתימת־ידו על מיפקד היהודים, ב־21–22 באוגוסט נרצחו ביער הסמוך כל יהודי קראסנודאר. בין הקרבנות היה גם פרופ' ווילק.⁶⁰

הרופא הראשי של בית־החולים המקומי בתיאודסיה, אדם קשיש, וז. ב. פידליב, סירב לתת סיוע בהפעלת התאים, בהם התכוונו הגרמנים להרעיל אנשים. על כך נכבד יחד עם אשתו בחוטי תייל דוקרני והוטבע בבאר חצר המירפאה.⁶¹

ברייחות

ברייחות מהגייטאות ומהמחנות ואפילו ממקומות ההשמדה היו תופעה רווחת. הבעיה היתה מציאת מיסתור בוסן האקציה, אירושפעה במקום הריכוז ולאחר־מכן נסיון בריחה. דבר זה הכביד בהרכבה על „עבודת” המרצחים, האחרונים והנלוונו לא פעם בדו־חיותיהם על „חוסר המשמעת” של היהודים. כך היה למשל: במוהילב, סמולביציה, בראילוב ובמקומות רבים־רבים אחרים. אנשים שעלה בידם להטעות את עירונתם של הרוצחים ולהחמוק מהסכנה הישירה הצליחו, לפעמים, לבלות את זמן הכיבוש. איראלה ניצלו בהסתתרות במחנות המשפחתיים שביערות. אולם רובם, למרבה הצער, מוקדם או מאוחר נלכדו שוב בידי הגרמנים, שכל הזמן סרקו בשיטתיות את השטחים בחפשים אחר יהודים מסתתרים. באופן שכזה נלכדו במשך שנת 1943 היהודים שבסוף שנת 1942 ברחו מגיטו קאמיניץ־פודולסק והתחבאו ביערות. סמוך לשיחרורה של קורסק רצחו הגרמנים את המורה ריכטר עם שלושת ילדיה שעד אז הצליחו להסתתר.⁶² רבים האנשים שבתנחם, כי המקום הבטוח ביותר הוא חדירה לתוך לוע הארץ, קיבלו עבודה כמתורגמנים אצל הגרמנים. סופם שגם הם הושמדו ברובם.⁶³

מן הראוי להביא כאן עובדה זו: ביערות, בסביבת קארפילובקה (מחוז הולמל) התרכזו בחורף 1942 קבוצה גדולה של פליטים יהודים מבוכרוויסק, אוואריץ', פאריץ', הם היו, כביכול, בחסותה של פלוגת פארטיזאנים גדולה של „ואשקה”. בימים הראשונים של אפריל 1942 פתחו הגרמנים בפעולות נמרצות נגד הפארטיזאנים ואלת, בתודמנות זו, נטשו את היהודים לחסד הגורל. ב־2 באפריל תפסו הגרמנים 133 יהודים וירו בהם. כעבור יומיים, ב־4 באפריל, אחר הכסת הפארטיזאנים, ירו הגרמנים ב־631 פארטיזאנים שבוים וביניהם 47 יהודים. יש להניח, כי אלה השתתפו בקרב.⁶⁴

בייחוד יש לציין את הברייחות בעלות אופי של פעילות מאורגנת של קבוצות גדולות יותר של עצירים. למשל: מקבוצה של 50 עצירים במחנה חמילניק, שהובלו להשמדה ביוני 1943, ברחו 31.⁶⁵ יהודים מהמחנה באיוואנגורוד ניסו מספר פעמים לברוח במאורגן,⁶⁶ וקבוצה של כמה עשרות שבוים, שהועסקו בשריפת הגוויית בבאביאר, פתחה בלילה שבין 28 ל־29 בספטמבר 1943, בקרב עם המשמר המזויין ונמלטה לחופש. כמה מהם עלה בידם להסתתר ולזכות ולהגיע לשיחרור.⁶⁷

השמדת היהודים בשטחי ברי"מ הכבושים

התנגדות אקטיבית

היו גם מקרים של התנגדות אקטיבית, כמו: ההתמרדות הנ"ל של ה"וונד" קומאנדו בבאב"יאר; העלאת בתים באש, כפי שקרה בבוברויסק בנובמבר 1941.¹¹ ליד ויאז'מה הפסו הגרמנים יעדי מזויין וירו בו.¹² היהודי פראנץ רובר, שחי מזוהה כמתורגמן גרמני נעצר בנימוק, כי התקף, ובהצלחה, חיילים גרמניים בקאראיט (קרים).¹³

אחדת היהודים לתנועת הפארטיזאנים והסתתפותם בת, באופן ישיר או אמצעי, מובנת מאלית, אולם נושא זה דורש מחקר מיוחד.

קמירותם של היהודים בפני ההשמדה

י. צירניאק במאמרו ב"פאלקס-שטימע" מספר על גבורת יהודי מחוז פריידורף (קרים). הגה לייב ויינר מהכפר "אויפנאנג" בעמדתו ליד הבאר, שלתוכה הוטלו היהודים, הלם בשוטר ועל כך נפצע קשה בבטנו מידי קצין גרמני. למרות פצעיו הצליח ויינר לונק אל הקצין ולגרור אותו לתוך הבאר. הגה לליצ'וק, בהתגוננה בעת ההוצאה להורג, נגסה אצבעו של המרצח. מאריה גוזדויב, מורה מהכפר "סוצסורעוויגובאנייה", הרימה קולה לפני מותה, "תחי ברית-המועצות!" ועל כך נורתה בו במקום; וברל בכמוטסקי, תלמיד הכיתה העשירית, סירב להטיל את גופתה לתוך הבאר וירק בפרצופו של הקצין הגרמני.

מקרים דומים התרחשו גם במקומות אחרים (מהילב, רוסטוב, בראילוב, ברידיצ'ב, סטאראיה אושיצה ואחרים). רבים מהיהודים שלא רצו למות מידי הגרמנים בחרו להתאבד (אורשה, רוסטוב, קיסלובודסק, אסמנטוקי).¹⁴ מרגשת ביותר היתה עמידתו של הרופא קרמנצ'וק'סקי ממורוזובסקה. בשבתו בתא-המוות לא בלע את מנת הרעל, שהיתה אתו, משום שרצה לעודד את רוחם של 73 הנידונים האחרים הכלואים אתו. כך פעל גם יו"ר הוועד היהודי מבראילוב, יוסף קוליק, שלא קיבל את הצעת הגרמנים לשחררו, ומתוך הכרה נשאר עם היהודים שעמדו להיות מוצאים להורג. יש לנו מידע על נידונים יהודיים, שבועמדם בפני המוות, ניסו להציל לא בלבד את קרוביהם שלהם, אלא, תכופות, אנשים זרים להם, עלידי הטענת, כי אלה הינם לא-יהודים. טיעון זה הביא, לא פעם, לשיחרורם של אלה. באופן שכזה יוחררו מתא-המוות אשתו ובנותיו של הרופא קרמנצ'וק'סקי, כמרכן גאריק נוצ'ני מברדיצ'ב שיוחרר בעמדתו כבר ליד הקבר.¹⁵ מן הראוי להזכיר את עמידתו הנאה של צעיר יהודי בעת הריגתם של 100 יהודים ממינסק — אקצית, שפיקד עליה הימלר, בכבודו ובעצמיו. על כך סיפר הגנרל פון דם באך-זאלבסקי, שהיה נוכח בשעת מעשה. צעיר כבן 20, כחול עיניים ובלונדיני — משגשאל עלידי הימלר, האם אינו במקרה צאצאם של הורים אריים? הוא, העומד בפני כיתת היורים, כשסיכוי אפסירי להצלה הבזיק לפתע לפניו — לא התכחש ליהדותו.¹⁶

מובן מאליו, שלא כל היהודים הסובייטיים, הנתונים לקצב מואץ של "עיבוד" לפני ההשמדה המצפח להם, גילו אומץ לב, קור רוח וכדומה. בודאי רובם היו

משותקראימה ואולי לא מסרו לעצמם דרייה מהעומד להתרחש — יען שכלו של אדם גורמאלי אינו מסוגל לחוות את הסוף תאיום שהועיד הנאציזם ליהודים. אבל העובדות הנ"ל מעידות על כבודם העצמי ועל גאווהם הלאומית של יהודים עממיים, שאפילו בפני המוות — בניגוד למרצחים — לא איבדו את צלם האדם. העובדות הנ"ל מוכיחות, כי אכן צדקו הגרמנים בטענתם, שהיהודים כברית־המרצות רכשו כבוד עצמי ו"ארוגנציה" (חוצפה), עליהם הם מקפידים גם אחר כניסת הגרמנים ושהם מפעילים התנגדות פאסיבית לשלטונות הנאציים.¹²

אמונת היהודים, ביחד של הנער, כעוצמת ברית־המועצות, בנצחון הצבא האדום והתבוסה הבלתי־נמנעת של הנאציזם, כמרכן הגטיות האופייניות ליהודים לחפש צדק חברתי — לא נותרו ללא השפעה על עמדתם והתנהגותם בפני הנאצים.

יחס האוכלוסיה המקומית להשמדת היהודים

מתקבל על הדעת, שבשטחי ברית־המועצות המקורית, שנכבשו על־ידי הגרמנים בשנים 1941—1944, לא באה האנטישמיות לידי ביטוי אקטיבי. להיפך: השלטונות הצבאיים הגרמניים התלוננו לא פעם, שאוכלוסיית ביילורוסיה מתייחסת ליהודים בחיוב.¹³ עובדה היא, שלא בביילורוסיה, לא באוקראינה ובוודאי לא ברפובליקה הרוסית לא עלה בידי הגרמנים לארגן פוגרומים על היהודים, כפי שקרה בשטחי אוקראינה המערבית (גליציה) או בליטא. בחומר שנבדק מופיעה ידיעה על פוגרום אחד ויחיד בטאלנדיה הסמוכה לאומאן, שאורגן ביום 30 באוגוסט 1941 על־ידי פולקסדויטשה אחד.¹⁴ בדרך כלל אין אנו נתקלים כאן בתופעות רבות של רדיפות יהודים אקטיביות או בתופעות הסחטנות. אוכלוסיית קרים כלבר, בייחוד הטאטארים, בניה־טיפוחים של הגרמנים, השתתפו באופן פעיל בציד יהודים מפתתרים והסגרתם לשלטונות הגרמניים.¹⁵ לעומת זאת, חיל־העזר המשטרתי, שהוקם על־ידי הכובש כותך האוכלוסיה המקומית, הן האוקראינית והן הביילורוסית והרוסית, לקח חלק פעיל מאוד בהשמדת היהודים. כפי שכבר הראינו, משטרה זו כילאת לא רק הפקיד־עזר כלבר, אלא תכופות היא־היא שביצעה את הרציחות. מספר השוטרים היה, יחסית, לא גדול ואת המוני האוכלוסיה האזרחית לא הצליחו למשוך לשיתוף־פעולה בהשמדה, בין היתר בגלל כך, שהאנשים — בהתחשבם באפשרות חזרתו של השלטון הסובייטי — חששו להיות מוכתמים ומוקפים כמשתפי־פעולה עם האויב.

יחס רוב תושבי שטחי ברית־המועצות הכבושים אל השמדת היהודים היה אדיש לחלוטין. זאת היתה העמדה האופיינית ביותר, והיא נבעה מתוך:

- פחד מפני נגישות מצד האויב, שמתחילת כיבוש שטחי ברית־המועצות הפעיל מדיניות של הטלת אימה, כצאתו מן ההנחה שבשטחים כה נרחבים ניתן יהיה, "לשמור על הסדר" רק באמצעות הטרור. על ה"חטא" הקל ביותר, ולו אי־מסירה לאויב על תיכונן, "עבירה" — צפוי היה ה"עבריון" לעונש מוות ובמקרה הקל —

מאסר כבד. על חשד איידיהקפדה על צווי הגרמנים — האשם נורה למוות ותכופות יחד אתו גם מאות בני־ערובה חפים מפשע.⁷⁹

• קצב השמדת היהודים בשטחים הנ"ל היה כה מדור, עד שלא הספיק הזמן להכין דרכי הצלה, הן מצד הקרבנות והן מצד המצילים האפשריים.

• מהסיבה — כפי שמדגיש שווארץ — שהאנשים אולפו והורגלו במשך שנים לא להגיב על פעולות השלטון, בכדי „לא ליפול בפח“ בעצמם. המסקנה מעמדה זו, שהפכה טבע שני, הוליכה ישירות לכניעה פסיבית בפני דיכוי היהודים על־ידי הנאצים ואולי גם לקליטה פסיכולוגית של האנטישמיות כהצדקה לתוסרה־מעש העצמי.⁸⁰ עד כמה מושרשת היתה בעם הרוסי התכונה לא לפעול מתוך יוזמה עצמית, בלי לקבל הוראה מפורשת מלמעלה — מעידה השאלה הראשונה של מפקד המחתרת במינסק שכוננה אל פעילי תנועת ההתנגדות בגיטו מינסק: „מי נתן לכם את הפקודה לארגן תנועת התנגדות זו?“⁸¹

את יחס כלל האוכלוסיה אל הטראגדיה היהודית מאפיינת באופן קולע התשובה של העדה איווקו במשפט הקראסנודארי (משפטם של פושעי מלחמה רוסיים, קראסנודאר 1943). הנה, כאשר הגרמנים הגיעו, יום אחד, לקולחוז של העדה בקראסנודאר וציוו לחפור תעלה מחוץ לכפר, כביכול בשביל תוחאי ג"מ — לא העזו הכפריים לסרב וביצעו את הפקודה. כעבור ימים מספר עברה דרך הכפר בכיוון לתעלה משאית אפורה שמתוכה בקעו ועלו אנחות. אחריה נסעה מכונית ובה קצינים. כעת „כולם הבינו במה העניין והחלו פוֹכים. בודאי — אנו חושבים — הנזכרים מובילים למוות פארטיזאנים או יהודים.“⁸²

יש לתדגיש, שחרף אדירת הפחד ואוולת־היד, היו גם תופעות של עזרה ליהודים, שעבורה, לא פעם, שילם העוזר בחייו.⁸³ עזרה זו היתה בדרך כלל אינדיבידואלית. אבל היו גם מקרים של עזרה מאורגנת. קבוצת נשים ביילורוסיות, ששיתופ־פעולה עם מחתרת גיטו מינסק, קשרה קשרים עם נציג מחלקת התרבות במועצת העיר הכבושה ובאמצעותו הסתירה ילדים, שחילצו מהגיטו, בבת־יתומים ביילורוסים, בדרך זו הצילו, תוך מספר שבועות, כ־70 ילדים.⁸⁴

בקרמניז'ג ייחדו כנסיה מסויימת בה, תמורת תשלום, היו טנצרים יהודים ועל סמך זה צייד אותם ראש־העיר וירחובסקי (וירשובסקי?) בתעודות „אריות“ ועל כך חוסל על־ידי הגרמנים.⁸⁵

ביארוגה, ליד הדנייסטר, זכו להגיע לשיחרור כל היהודים המקומיים — כ־400 משפחות — וכמו־כן פליטים לא מעטים מבוקובינה ובסרביה, הודות לעזרת המאורגנת של המחתרת והשכנים האוקראינים בראשותו של הסטארוסטה הממונה על־ידי הגרמנים, פיודור קריוזבסקי (ברבזמן עמד גם בראש המחתרת). רוב יהודי יארוגה הסתתרו אצל שכניהם האוקראינים וחלק מהם — הדות להתערבותו של הסטארוסטה קריוזבסקי — השאירו הגרמנים רשמית בחיים בתור מומחים לגידול גפנים. בכדי לכלכל קבוצת כה גדולה של יהודים בלתי־ליגאליים אירגן קריוזבסקי

מחסניסתר של מיצרכימזון. אחר שנת וחצי של שלטון גרמני עברה יאזוגה לשלטון הרוסנים. אלה, תמורת „מתכבסתר“, העלימו עין מאיראלו עובדות שלא „תאמו את החוק“ ולא עסקו בחיסול יהודים.”

ס. שווארץ — בספרו המוזכר כאן מספר פעמים — בדונו בבעיית העזרה ליהודים בשטחי ברית־המועצות הכבושים, מגיע למסקנה שחריף התנאים הדומים פחות או יותר של הטירוד הגרמני, מקרי העזרה ומספר היהודים הניצולים בפולין הקאטולית והאנטישמית־מסורתית היו רבים בהרבה ממספר היהודים שניצלו בשטחי ברית־המועצות, בהם — בתקופה הטרומ־מלחמתית — האנטישמיות היתה חלשה בהרבה מאשר בפולין. אולם, נראה, שקביעה כזו היא מוקדמת מדי, משום שבעיית העזרה ליהודים בברית־המועצות טרם נבדקה ונחקרה כראוי. קודם כל: בניגוד לפולין — חסר כל מידע על מספר היהודים שניצלו מהשטחים הגידונים; חסר מידע פחות או יותר מלא על אודות פעילות העזרה. לפת עתה הגישה למקורות סובייטיים, כגון: רשימות אוכלוסין מהשנים שלאחר המלחמה, תודאות עדים ומקורות־עזרות אחר, היא בלתי־אפשרית.

מסקנות

המסקנות הנובעות מניתוח החומר התייעודי הן אלו:

1. **אבאקואציה.** רוב היהודים (למעט הנכרים שגויסו בימיה הראשונים של המלחמה) תושבי השטחים בביילורוסיה ואוקראינה המערבית לא הצליחו להימלט ונפלו לידי הגרמנים. משטחי הרפובליקה הרוסית ואוקראינה המזרחית ברחו בערך כ־50%–70% מהאוכלוסיה היהודית, אולם חלק מהם השיגו תגרמנים בקרים ובקאוקאז. רוב האוכלוסיה היהודית שנשארה בשטחי ברית־המועצות הכבושים עליידי הגרמנים, היו אנשים בגיל גבוה, נשים וילדים.
2. **השמדת היהודים בשטחי בריה״מ.** חרף מראית־העין של תוהרובוהו — היתה פעולת ההשמדה מתושבת ומתוכננת בדיוקנות. התהליך היה מזורז מאוד: נחשול ההשמדה הראשון בא בימים ובשבועות הראשונים לאחר כניסת הצבא הגרמני, בחודשים יולי–אוגוסט 1941. כבר אז פעלו פלוגות ה„איינזאצגרופן“, היחידות בפיקוד המפקדים הנבונים של ה״ס.ס. והמשטרה (HSSPF), כמורכב הוותרמאכט, ורצחו רבבות יהודים בלי הבדל מין וגיל באמתלה של „סריקת“ השטח בחיפוש אחר חיילי הצבא האדום המסתתרים ואחר עסקנים קומוניסטיים. אחר נחשול זה הוקמו בערים ובעיירות — בסיועו המלא של המינהל הגרמני הצבאי והאזרחי גם יחד — הניטאות, בהם צופפו, בתנאים בלתי־אנושיים, אלפי אנשים: נשים, זקנים, ילדים. מתחילה התייחסו אל הניטאות כאל נקודות־ריכוז טרם ההשמדה — לכן גם רבים מהם לא היו שונים ממחנות־ריכוז, בהם דחסו את האנשים בסדה פתוח מאחורי תיל דוקרני. נחשול ההשמדה השני החל בסתיו 1941 ואורגן עליידי ה„איינזאצגרופן“. התעצמותו חלה באוקטובר 1941. עד לסוף שנת זו חדלו

השמדת היהודים בשטחי ברית"מ הכבושים

מרבית הריכוזים היהודיים להתקיים ובקיץ 1942 „השאלה היהודית“ בביילורוסיה ואוקראינה „באה על סתיונה“ בשביל הגרמנים. איסוף אישים עדיין נותרו גיטאות „עובדים“, כמרכז מספר מחנות לא־גדולים של בעלי־מקצוע יהודים, אבל בסתיו 1943 חוסלו אף הם. המספר הכללי של היהודים שהושמדו על־ידי הנאצים בשטחי ברית־המועצות הכבושים בגבולות עד 17 בספטמבר הוא, כפי המשוער, לכל הפחות מיליון נפש.

3. היהודים הסובייטיים, מופתעים מנחשול הטרור הפתאומי והתמוני, לא נשברו וגילו התנגדות פאסיבית לכובש הנאצי ובפני המוות הראו, לא פעם, גבורה עילאית.

4. האוכלוסיה המקומית בפולה, הן בביילורוסיה והן באוקראינה, היתה אדישה לטראגדיה היהודית. יחס זה נבע, בעיקר, מפחד מפני הכובש ומן התרגל, שטופח במשך שנים, לא להתערב בפעולות השלטון. פרט לקרים וליחידות המשטרה המקומית, אין אנו מוצאים מצד האוכלוסיה שיתוף־פעולה אקטיבי בהשמדת יהודים. לעומת זאת, היו מקרים של עזרה ליהודים, שלעתים נשאו אופי של פעולה מאורגנת.

הערות

1. הילברג, ראול, *The Destruction of the European Jews*, שיקגו, 1961 (להלן: הילברג ר.).
2. רייטלינגר, ג'ראלד, *Juden Europas 1939–1945*, ברלין, 1960, טהזורה שלישית (להלן: רייטלינגר ג.).
3. *The Black Book: The Nazi Crimes Against the Jewish People*, ניו־יורק, 1946 (להלן: *Black Book* — הספר השחור).
4. דו"ח מ־4 בדצמבר 1943, ארכיון „יד ושם“ (להלן: איו.) 053/24, עמ' 579.
5. *Tätigkeits u. Lagebericht 8 d. Einsatzgruppe der Sipo u. des SD in d. UdSSR* (להלן: *Tätigkeitsbericht*), בתקופה 31.12.41–1.12.41, איו. 053/3, עמ' 153.
6. איו. 053/86, עמ' 38.
7. קובץ הפרוטוקולים של הוועדה הציונית בוינטור מ־30 ביולי 1945, איו. 053/29, עמ' 167–166, *Tätigkeitsberichte*, מס' 5 בספטמבר 1941 ומס' 6 באוקטובר 1941, איו. 053/3, עמ' 27, 64.
8. הילברג, ר., עמ' 190. ס. שווארץ מוסר מספר של כ־2,500,000–2,750,000. ראה: שווארץ, סלומון, „היהודים בברית־המועצות מתחילת מלחמת־העולם השנייה (1939–1965)“ (רוסית), ניו־יורק, 1966, עמ' 61 (להלן: שווארץ ס.).
9. הספר השחור, עמ' 363. ספר הפרטיזנים היהודים, מרחביה, 1958, חלקא', עמ' 502–503 (להלן: ס' הפרטיזנים). ויר, ד., דער נס אין יארוגע, „פאלקס־שטימע“, 19.6.1966, עמ' 2–3.

10. עדויות בולוטניקובה ג. ודילנקר מ. מנעזל. איו. 055/27, ע"ע 129–130, 133–134.
11. ראה נספח 2.
12. שווארץ ס., עמ' 58.
13. ס' הפרטיזנים, חלק א', עמ' 503.
14. שווארץ ס., עמ' 65.
15. הילברג ר., ע"ע 182, 188–190.
16. שם, עמ' 193.
17. שם, שם.
18. Tätigkeitsbericht, הבריגדה ה'1 של ה'ס.ס. מ'30.7.1941 – איו. 053/86, ע"ע 1–2. Tätigkeitsbericht, הבריגדה ה'1 של ה'ס.ס. (ד"ח א'1) מ'29.8.1941 – איו. 29/8, ע"ע 51–54.
19. הילברג ר., ע"ע 183, 187.
20. חלק מקובץ ד"חות ה'איינזאצגרופה A" בתקופה 16.10.41–31.1.42. איו. 053/4, עמ' 537.
21. הילברג ר., עמ' 205. UdSSR Ereignismeldung, מס' 88 מ'19.9.41 – איו. מסמכי נירנברג N. O. 3149.
22. ד"ח של מטה הקומאנדו רייכספיהרר ס.ס. מחלקת א1 אל המשרד הראשי של הנהגת ס.ס. מ'7.8.41 על אודות פעילות בריגדות ס.ס. רגלים ובריגדות ס.ס. פרשים בזמן 27.7.41–3.8.41. איו. 053/86, עמ' 77.
23. הילברג ר., עמ' 196.
24. שם, ע"ע 227–230; דאללין, אלכסנדר, German Rule in Russia, 1941–1945, לונדון, 1957, ע"ע 85–86 (להלן: דאללין א.).
25. דאללין א., ע"ע 95–96.
26. שווארץ ס., ע"ע 75–77.
27. תזכיר הרייכסקומיסאר אוסטלאנד (מחלקת הכספים) אל קומיסאר המחוז מ'27.8.1942. איו. 053/1 (F1), ע"ע 27935–27938.
28. „עלון"הפקדות של הרייכסקומיסאר באוקראינה" (גרמנית), מס' 4 מ'20.5.42, מס' 15 מ'20.8.42 ומס' 28 מ'17.12.42. איו. 053/7, ע"ע 639, 692, 750.
29. „עלון המרכזי של הרייכסקומיסאר באוקראינה", מס' 7, 20.6.1942. איו. 053/7, עמ' 580. „עלון רשמי של הגנרל-קומיסאר במינסק", מס' 16, 31.12.1942. איו. 053/10, עמ' 246. רשימת הרייכסקומיסאר אוסטלאנד, מחלקת הכספים (חתום ע"י ויאלון), מ'27.8.42, 25.9.42, 6.4.43. איו. 053/1 (F1), ע"ע 27935–27938; 053/1 (F6), ע"ע 21179, 27176.
30. מן הראוי לציין, שאת הסוד הראשון של רכוש יהודי ביצעו, בעיקר, היחידות שהשתתפו בהשמדת היהודים. כך למשל: „אחר רצח יהודי מוהילב גול פוליצ'יי רגיסנט מיטטה מקרבנותיו 10,318 רובל (לפי ד"ח הבאטאליון ה'3 אל פוליצ'יי רגיסנט מיטטה מ'11.10.41, איו. 053/91, עמ' 174). מפקדת המקום 1/253 קריבירונ הודיעה מ'15.10.41 על „רכישת" 10,860 רובל אחר חיטול היהודים (איו. 053/5, עמ' 785). במאיריפול ואיאופטוריה הפסד המפקדות הצבאיות את הנתים ש"פוגי" מדיריהם היהודים (ד"ח א.ק. 1/227, 21.12.41, איו. 053/F24) ואת הרכוש שגולו מהיהודים מסרו לבתי-חולים צבאיים גרמניים (ד"ח א.ק. 1/853 סימפופול מ'21 ומ'29 בדצמבר 1941, איו. 053/F24).
31. פקודה מס' 12 מאת הגנרל פון רוק מ'28.8.41. איו. 053/F4.

השפעת היהודים בשטחי בריה"מ הכבושים

30. שווארץ ס., עמ' 79–81, מכתבי ליור ומאריה טמציץ, איו. הספר השחור. סקודה קמאנד של ק.ר.ס. ביילודוסיה מ"מ 5.2.43 דנה בחיסול יהודי סלוצק. — איו. 053/2, ע"פ 251–254.
31. ד"ח מ"מ 5.9.43 (תאריך), — איו. 053/26, ע"פ 447–452. הודאות העדים מטמולנסק : סמירנוב ג. ופוקלאדוב ו. י. — איו. 053/28, ע"פ 589–592, 770–772. הודאות העד קורניצ'וק מוויטבסק, — איו. 053/23, ע"פ 53–56.
32. אינפורמציה של יבסי תופשטיין מסימפרופול, — איו. "הספר השחור", ד"ח א.ק. 1/853 בסימפרופול מ"מ 14.11.41. — איו. 053/F24, מכתב פישגויט, איו. "הספר השחור", ד"ח א.ק. 287 (V) 1 מקר' מ"מ 22.11.41. — איו. 053/F24, איו. אורגנוב, מסה על רוטוב, איו. "הספר השחור", ד"ח הוועדה המקומית בקראסנודאר מ"מ 25.3.43, איו. 053/27, ע"פ 19–25.
33. ד"ח הוועדה המקומית בקראסנודאר מ"מ 25.3.43, איו. 053/27, ע"פ 22–23.
34. תעודות לחקר פשעי הנאצים במינסק, — איו. 053/24, ע"פ 760–765, מינסקים מ"מ 23.7.44 על אודות הוצאות להורג המוניות במינסק, — איו. 053/24, ע"פ 831–833. עדויות העדים טילאשבסקי, פאנוב, קארסק, — איו. 053/24, ע"פ 833–834. עדויות מלכה פיין, לובה קופמאן, אספירת דובריני, — איו. 053/24, ע"פ 909–914. עדות מאיסי ברודנר, — איו. 053/25, ע"פ 26–30.
35. עדות אוטטובסקי, — איו. 053/29, ע"פ 280–285.
36. אינפורמציה מיכאל טאנקלבסקי, "בלאק בוק", עמ' 363.
37. מיברק ס.ק. 197 (באטריון) מ"מ 31.7.42, איו. 053/F7, ד"חות (לאגרביכטה) ס.ק. 753, מחלקת 7 (ואלקי) מ"מ 1.4.42–15.5.42, כמ"ס 14.8.42–16.7.42, — איו. 053/F12, ד"ח מס' 8 על פעולת אינאצגרופה מ"מ עד 31 בדצמבר 1941. — איו. 053/3, עמ' 152 (מחילב); עדויות : אוטטובסקי (קירב), — איו. 053/29, ע"פ 280–285; ראקובה ורה (סמולנסק), — איו. 053/28, עמ' 792. חרולקוב טימושי (סמולנסק), — איו. 053/28, ע"פ 778–780. ריבה טאגר — זכרונות פון אומאנער געטא, "פאלקס-שטימע", 10.5.58. אינפורמציה וד"חות על אודות ברדיצ'ב, חמילניק, קיסלובודסק, כמ"ס העדות של סרן זאלוגה, מפקד פלוגת המשטרה בקאמיניץ-פודולסק, — איו. "הספר השחור".
38. עדות פדור רודקו, — איו. 053/25, עמ' 22. ד"חות של ועדת הביקורת המשפטית רפואת מ"מ 17 ו' 21 ביולי 1944 מוסרים שסמוך למחנה במאלי-טרנסניץ, בשום מצא גופותיהם של כ-3,000 ירודים ואחריהם שרופים. — איו. 053/24, ע"פ 778–786.
39. רודינב, י., "אנטדעקט און אומבאקאנטן היטלעריסטישן לאנער פאר לעטישע און ליטווישע אידן" (ידיש), "פאלקס-שטימע", 30.6.65, עמ' 1.
40. עדויות משהתפי המרד בבאבי"אר : קמן ברייאנט, אוטטובסקי, סטיינק, דודוב וברודסקי, — איו. 053/29, ע"פ 276–290, 296–306, 317–322.
41. ד"ח תפעלויות מס' 10 לתקופה מ"מ עד 28 בפברואר 1942. — איו. 053/3, עמ' 204.
42. ד"ח מחלקת התעמולה אוקראינה על-יד מפקדת יחידות הערף דרום מ"מ 1.9.42, — איו. 053/F15.
43. תרשים הקברים ההמוניים בצ'רנוב, — איו. 053/24, עמ' 661. עדויות : זינאידה סטאנקיביץ', אולגה לאברנטייב, אולגה איוזיביץ, — איו. 053/24, ע"פ 665–674. עדות אנריינה קאלינקין מעזול, — איו. 053/27, ע"פ 131–132. ד"ח מ"מ באוקטובר (1943?), — איו. 053/27, ע"פ 205–207.
44. פורטוקול כולל מ"מ 25.1.44 על הסטאלאג בסלאוויטה וחיסול היהודים, — איו. 053/29, ע"פ 192–194.

45. עדות קסניה ברלין, — איו. 053/27, ע"ע 120—121.
46. דריה הפעילויות מס' 11 לחקופה מ"1 עד 31 במארס 1942, — איו. 053/3, עמ' 345. שני דריחות על רציחות בארטמובסק (בלי תאריך), — איו. 053/32, ע"ע 584—586, 685—689, שני דריחות מ"16.9.43 על גילוי אלפי גופות (היתודים מארטמובסק והסביבה), — איו. 053/32, ע"ע 597, 704—707. דריה מ"22.9.43 על גילוי 2,000—3,000 גופות, — איו. 053/32, ע"ע 598—599, שני דריחות מ"3.10.43, — איו. 053/32, ע"ע 577—581, 708—710.
47. עדות גריגורי ביילאייב ממינסק, — איו. 053/25, עמ' 14. פרוטוקול חקירת השבוי יוסף רואיס, לשעבר איש קריסו במינסק מ"30.4.45, — איו. 053/1(F3), ע"ע 39—44. פרוטוקול חקירת השבוי קארל בוכנר מ"30.4.45, — איו. 053/1 (מיסמכים לא מצולמים), ע"ע 1—13. דריה של סרן פלאמונין (בלי תאריך) מסמולנסק, — איו. 053/28, ע"ע 848—849. דריה בלי תאריך (סמולנסק), — איו. 053/28, עמ' 850. עדות סרגיי גורביצ'וב, — איו. 053/28, ע"ע 831—833.
48. הילברג ר., עמ' 255.
49. פרופ' שמרוק מביא בעבודת הדוקטור שלו רשימת 73 ערים ועיירות בביילורוסיה, בהן היו בשנת 1936 מעל 800 יהודים, ברשותנו ישנה אינפורמציה לא מלאה רק על 27 מהן (שמרוק, חנא, הקיבוץ והתתישבות החקלאית היהודית בביילורוסיה הסובייטית, 1918—1932, "ירושלים, ט.ו.ו.א.", ע"ע 55—58). אבל אם המדובר הוא באוקראינה — הרי ב"257 יישובים, בהם גרו בשנת 1936 מעל 1,000 יהודים, מצאו בתקופת הכיבוש נתונים לא מלאים על 70 מהם בלבד (ראה: ל. ג. זינגר, "צ'יטלגוסט אי גיאוגרא" פיצסקויה ראומיישצ'נייה יברייסקובו נסלני סססר", מסקבה, 1929).
50. ר. הילברג מוסר, שבשטחי בריה"מ הכבושים (בגבולות עד 17 בספטמבר 1939) נרצחו 700,000 יהודים (הילברג ר., עמ' 767). ג. רייטלינגר מוסר על 700,000—750,000 קרבנות הוועד האנגלואמריקאי (ועדת החקירה האנגלואמריקאית לשאלות יהדות אירופה ופלשתינה — גרמ.), העריך בשנת 1946 את מספר הקרבנות ב"1,050,000. הן רייטלינגר והן הוועד הגיל מוסרים את מספר האבידות לפי גבולות בריה"מ מספטמבר 1939, בצירוף תאריכות הבאלטיות (ראה: רייטלינגר ג., ע"ע 570, 573).
51. ליון, דב, Facts and Problems in the Study of Fighting of the Jews of the Soviet Union in World War Two, Jewish Resistance during the Holocaust, יד ושם, ירושלים, 1971, עמ' 392.
52. בטלפוטגראם הידוע של היינריך מ"21.9.39 הוא מציע להסביר את חסמת הניטאות בנימיק של השתתפות המונית של היהודים במחומות. ב"16 באוגוסט 1941, בהחלטתו ללאומנים האוקראיניים, הוציא הגנרל פון רוק פקודה, שבשטחי בריה"מ הכבושים אין להטיל — במיסמכים הרשמיים — את האשמה לתפרצויות אנטי-גרמניות על האוקראינים, אלא על יהודים ורוסים. הצעה דומה לגבי צרפת כלולה בטלפוטגראם של אבץ מ"12.12.41 (ראה: הילברג ר., עמ' 198; כמרכן ג.ג. 13571).
53. תזכיר מפקד הבאטאליון ה"3 ממארס 1942, — איו. 053/91, עמ' 189.
55. "דריה הפעילויות" של פלדאנדארמריה מחל. מוס. 683 מ"12.41, — איו. 053/F24.
56. דריה ט.ק. 239 (קרימניוג) לתקופה 15.9.41—15.10.41, — איו. 053/F11, דריה (דריה הפעילויות) א.ו.ק. 2/576(v), באכטשיסארי, מ"15.7.42, — איו. 053/F30.
57. דריה הפעילויות איינזאצגרופן מס' 3 ל"15.7.41—31.7.41, — ג. 2653, עמ' 7.
58. דריה הפעילויות איינזאצגרופן מס' 6 ל"1.10.41—31.10.41, — איו. 053/3, עמ' 60. תזכיר מפקד הבאטאליון ה"3 מ"1.3.42, — איו. 053/91, עמ' 189.

השפדת היהודים בשטחי בריה"מ הכבושים

59. דרי"ח יומי של הדיכוייה 221 מ"ל 13.7.41 — אי. 053/F7, דרי"ח הפעילויות אינואצי גרופן מס' 6 — אי. 053/3, ע"ע 59—60, דרי"ח הפעילויות אינואציגרופן מס' 5 ל" 15.10.41—30.10.41 — אי. 053/3, עמ' 22.
60. פרוטוקול כולל של הועדה המקומית בקראסנודאר מ"ל 25.3.43 — אי. 053/27, ע"ע 23—23.
61. אינופורמאציה של מורוזוב על פיאודוסיה — אי. „הספר השחור" (רוסית).
62. עדותו של שכוי המלחמה הקאפיטאן זאלוגה מ"ל 5.5.44 — אי. „הספר השחור" (רוסית), דרי"ח מ"ל 10.6.43 על הריצות בקורסק — אי. 053/27, עמ' 259.
63. דרי"ח הפעילויות אינואציגרופן מס' 5 ל" 15.9.41—30.9.41 — אי. 053/3, עמ' 18, דרי"ח (דרי"ח הפעילויות) א.ק. 1/287 (קרץ') מ"ל 7.12.41 — אי. 053/F24, דרי"ח (בריסט) פ.ק. 239 מ"ל 2.12.42 — אי. 053/F9.
64. דרי"חות בדוד חיל"הרגלים 727 ל" 3.4.42—26.3.42 — אי. 053/F17.
65. חמילניק — אי. „הספר השחור" (רוסית).
66. רודינב, י., אנסדעקס אן אונבאקאנטן טויטן"לאגר פאר לעטישע און ליטווישע אידן, „פאלקס"שטימע", 30.6.65, עמ' 1.
67. עדויות משתתפי הטיר היהודים — ברילאנט, איסטרובסקי, סטיינקא, דוידוב — אי. 053/29, ע"ע 276—279, 280—285, 287—289, 296—303, 317—322.
68. דרי"ח הפעילויות אינואציגרופן מס' 7 ל" 1.11.41—30.11.41 — אי. 053/3, עמ' 116, מקרים שיוזמים העלו באש את בתיהם שלהם אנו מצאים גם בשטחי פולין לשעבר, למשל במחוז' (עדותו של יונה אוליקייר — אי. 03/2233).
69. פקודת המיפקדה הצבאית של סמולנסק מ"ל 25.2.42 — אי. 053/91, ע"ע 192—199.
70. דרי"ח של פלוגה 1, דאנדארמריית"שדה מחל, 3 (מוט), מ"ל 27.3.42 — אי. 053/F26.
71. צ'רינאק, י., אלמעגלעכער ווידערשטאנד, „פאלקס"שטימע", 11.12.62.
72. אינופורמאציה של בתיה פיקמן על ארשה; מחקר של אי. אהרנברג על רוסטוב, אססנטיקי ועוד — אי. „הספר השחור" (רוסית).
73. אינופורמאציה של קרמנצ'יוסקה על מורוזובסק; מחקר של ח. גרוסמן על ברדיצ'ב; אינופורמאציה של יעפים הכמן על בראילוב — אי. „הספר השחור" (רוסית).
74. הילברג ר., ע"ע 218—219.
75. „היהודי הסובייטי... רכש לו הערכה עצמית ומהות ארגונית והוא שטר עליהן אפילו עם כניסת הצבא הגרמני". מתוך דרי"ח כולל של אינואציגרופה א' ל" 16.10.41—31.1.42 — אי. 053/4, עמ' 537, דרי"ח הפעילויות אינואציגרופן מס' 5 ל" 15.12.41—30.12.41 — אי. 053/3, עמ' 22.
76. דרי"ח של מחלקות הפרשים של ס.ס. גודד"שרשים 2 מ"ל 12.8.41 — אי. 053/86, עמ' 68, שווארץ ס., ע"ע 92—93, 100—102.
77. דרי"ח על המצב (לאגר"בריסט), א.ק. 1/839, „אומאן", מ"ל 30.8.41 — אי. 053/5, עמ' 726.
77. דרי"חות ס.ק. 810 מ"ל 26 ר"ב 28 בפברואר 1942 — אי. 053/F26, הילברג ר., עמ' 202, נאדל בנימין, חורבן קרים, „פאלקס"שטימע" 17—18.11.59.
78. נספח הגנרל קייטל מ"ל 23.7.41 אל הנוגעים בדבר מס' 33 במיפקדה העליונה של הוהרמאכט מ"ל 19.7.41, „על המשך הפעולות הצבאיות במזרח"; פקודת א. רוזנברג מ"ל 23.8.41 בענין ססקיהדין של בתי"הדין המיוחדים; פקודת מפקר הארמיה ה"6

גנרל פון רייכנאו מ"10.10.41; פקודות: הקומיסאר הכללי לביילורוסיה קיבה מ"20.10.41, מפקדת של קיוב וגנרל אברהמוביץ מ"2.11.41 ומ"29 ב', מפקדת של חארקוב מ"14.11.41. ראה: „פרסופנייה צלי פרסופנייה סרדסטה, דוקומנטי אוב אוקר פאציונני פוליטיקה פאשיסטסקי גרמניי נא טריטורי ססטר (1941—1944)“, מוסקבה, 1968, ע"פ 62—70, 92—98.

להלן כמה מספרים משווים, דמתייחסים להשמדת האוכלוסיה המקומית והיהודים בשנים 1941—1944 (בעיקר על יסוד נתונים מהאוסף 053):

מספר היהודים	מספר כלל המושמדים	היישוב
4,200—3,000	8,000	ארטמובסק, מחוז סטאלינו
1,000	3,270	ברז'ני, מחוז מינסק
8,200—7,600	22,900	בודיסוב (איזור), מחוז מינסק
5,000	70,000	קירובוגראד
(כנראה כולל שבויי מלחמה)		
2,400 (י)	3,270	קלמניא (איזור), מחוז בריאנסק
מעל 600 משפחות	6,000	קראמאטורסק, מחוז סטאלינו
8,000—7,000	14,000—13,000	קריבצ'יג, מחוז פולטאבה
1,900	3,530	קירופקי (איזור), מחוז מינסק
1,000	8,400	לפל, מחוז ויטבסק
100,000—80,000	300,000	מינסק העיר
10,000	30,000	מדילב העיר
		נוברוסקובסק
540	3,500	מחוז דניפרופטרובסק
3,000 מעל	20,000	אורשה, מחוז ויטבסק
	(מהם 4,000 שבויים)	
		פאבלוגראד
3,000	6,270	מחוז דניפרופטרובסק
		סיגליקוב
300	820	מחוז דניפרופטרובסק
3,300	5,740	סטליביצי (איזור), מחוז מינסק
4,000	43,700	ויטמיר והסביבה
	(ביניהם שבויים)	

79. שווארץ ס., עמ' 108.
 80. סמולאר הרש, „פון מינסקער געטא“ (להלן: סמולאר ה.), מוסקבה, 1946, עמ' 36.
 81. הדיון המשפטי אודות מעשי האכזריות וחיייתיים, שבוצעו עליידי הכובש הגרמני פאשיסטי ומשרתיו בשטח העיר קראסנודאר ואיזור קראסנודאר בעת הכיבוש המסיבי (14.7.43—17.7.43), מוסקבה, 1943, עמ' 22.
 82. דריה מ"10.10.43 אודות הפשעים בנוברוסקובסק. — איז. 053/29, ע"פ 14—17. הילברג ר., עמ' 201. שווארץ ס., עמ' 103. „הספר השחור“ (אנגלית), ע"פ 338—340. המידע על עזרת וטא מצטט. ס. שווארץ — על יסוד הקובץ השני של אי. אהרנבורג מ-1945 — מספר על 10 מקרי הצלה עם 23 ניצולים. בתדפיס שבמבונת-כתיבה של „הספר השחור“ (רוסית) מוזכרים 20 מקרי הצלה, ידיעות על עזרה ישנן במאמרים של „פאליקסטימצי“ הווארשאי ובכתובות האמריקאית עלאתר המלחמה, ולעתים גם בעתונות הסובייטית. אפילו בחומר התיעודי הגרמני אנו מוצאים מידע על עזרה ליהודים. כך, למשל, כאשר בדריה א.א. 1/287 בשיאדורוסיה מ"28.2.42 אנו קוראים שמצאו 36 יהודים ממתתרים ושישה מהם הודו בדרכונים מזויפים — ברור הדבר,

השמות היהודים בשטחי בריה"מ הכבושים

שלאנשים אלה שעלה בידם הסתתר, לכל המחנות במשך מספר שבועות — מישהו חייב היה לעזור (איו. 053/P26). מן הראוי גם להת את הדעת על העובדה, המודגשת לא פעם בספרות הרגה בהצלה, בייחוד בסולין (אבל גם בבריה"מ) — שבועות ליהודי ובהצלחתו היו חייבים להסתתר כמה, ולפעמים כמה עשרות, אנשים. יש לשער, שעל הרבה עובדות של צורה ליהודים, שלא זכו להגיע לשיחרור — לא נדע כבר לעולם.

83. טולאר ה, ע"ע 77-78.

84. מונאטסברייכט (דו"ח חודשי) פ.ק. v-239, מחל. vii, קרמנצ'וג, מ"ד 24.11.41. — איו. 053/P11. דו"ח מ"ד 29.11.43 אודות המסעים ורצח האוכלוסיה היהודית בקרמנצ'וג. — איו. 053/31, ע"ע 253-254; הילברג ר., עמ' 201.

85. ויר, ד., דער נס אין יארוגע, "פאלקס-שטימע", 19.6.66. מחבר המאמר מסתמך על דו"חות של יהודים, המוזכרים בשמותיהם, שלקחו חלק והיו עדים ל"נס", לכן גם אינסורמאציה זו נראית ראויה לאמון.

נספח 1

לדוגמה, הננו מביאים להלן תיאור חייהם והשמדתם של היהודים בעת הכיבוש הנאצי בכמה מיישובי ברית-המועצות.

מוהילב (בילורוסיה)

צבאות היטלר כבשו את מוהילב ב־26 ביולי 1941. הכיבוש נמשך שלוש שנים, עד ה־26 ביולי 1944. בתקופה זו רצחו הנאצים במוהילב וסביבתה כ־70,000 אנשים, מהם — 40,000 שבויי־מלחמה וכ־10,000 יהודים.

ביום כיבושה של מוהילב בידי הגרמנים נמצאו בעיר כ־7,000–7,500 יהודים. במחצית השנייה של אוגוסט 1941 גורו למוות 80 מהם. כנראה, שבחודש זה הוקם הגיטו בפורניקוליה, אליו הועברו יהודי מוהילב והעיירות הסמוכות. זמן־מה לאחר־כן העבירו את הגיטו לדוברוביינקי. המקום לגיטו צויין, כנראה, על־ידי ראש העיריה המקומית פליצין. ניתן להניח שהיהודים לא הודרוו ביותר לעקור לגיטו. אלה שעמדו בהתנגדותם — גורו על־ידי הגרמנים, מספר על כך אחר הדריחות של ת,איינזאצגרופן" (דריח מס' 6 ל־1.10.41–30.10.41), המאשר שבמוהילב ירו ב־113 יהודים שסירבו לעבור לגיטו. אותה תעודה מספרת על 337 יהודי מוהילב, שנורו למוות, „בגלל התנגדותם המחוצפת הבלתי־רגילה". בגירוש היהודים לגיטו השתתפה המשטרה הרוסית המקומית והואנדארמריה הגרמנית. מסוכן „שמרו" עוצבות אלו על השכונה היהודית.

אחת מאקציות־החיסול בגיטו נערכה ב־2–3 באוקטובר 1941. באקציה זו, שמספר קרבנותיה עלה ל־988 אנשים משני המינים, השתתפה, בין אחרים, הפלוגה ה־9 של הבאטאליון ה־3 „פוליציירגיסנט מיטטה". השלל מהאקציה הוז הגיע „עד" ל־10,318 רובל (1,031.8 ר"מ) בשטרות ו־24 רובל 90 קופיקות במטבעות (2.49 ר"מ) וגמסר למטה הבאטאליון.

בנובמבר 1941 חוסל הגיטו. היהודים שהסתתרו או שניסו להיסלט — נרצחו בו במקום. את הגותרים הוציאו כמשאיות אל מקום ההשמדה מחוץ לעיר. לפי הדריחות של ת,איינזאצגרופן" ל־1.11.41–30.11.41 נרצחו או 3,726 יהודים.

מוהילב הוכרזה „יודן־פריי". כפי הנראה נותרו אז בחיים כמה מאות אנשים, כפי המשוער „בעלי מקצוע" מובחרים, שרוכזו במחנה־עבודה. אולם כבר בדצמבר 1941 חיסלו גם מחנה זה, ברצחם את 180 עציריו. יש לשער, כי העצירים היהודים, בראותם את העומד להתרחש, ניסו לברוח מהמחנה, מכיוון שבאותו חודש עצרו בדרכים המוליכות אל מחוץ למוהילב 135 יהודים ורצחום. מספר לא גדול של יהודים הצליח להסתתר, ומנית, בעיר וסביבתה. אבל על אלה היו הגרמנים ומשרתיהם עורכים מצודים, באופן שיטתי. תופסים ורצחום, בעיקר — בחורף 1942. הרציחות ההמוניות של היהודים בוצעו במספר מקומות, בעיקר בתעלות אנטי־טנקיות וביערות הסמוכים לכפרים פוליקוביצי וגובוסאשקובו, מספר קילומטרים מחוץ למוהילב. בחורף 1941–1942 היו תושבי הכפרים האלה מגויסים, לא פעם,

השמדת היהודים בשטחי בריה"מ הכבושים

לחפירת הבורות ואחר־כך לכיסוי גוויות הגרצחים. לפי סיפורי עדי־ראיה היתה ההשפדה מתבצעת לעיני האוכלוסיה הנצרית. את הנידונים לחיסול, ברובם נשים, זקנים וילדים, היו מביאים במשאיות. לפני הקברים היו מאלצים אותם להתפשט ואחר־כך יורים בהם. לעתים סקרו על הקרננות לשכב שכבות־שכבות; בשוכבים היו יורים מנשק אוטומאטי. על שיכבת ההרוגים היו מטילים את החיים. עדי־ראיה מאשרים, כי רבים נקברו בעודם בחיים, בייחוד ילדים, אותם השליכו בעודם חיים לתוך הקברים.

בסתיו 1943 החלו הנאצים לטשטש את עקבות פשעיהם: כלומר, חשיפת הקברים ושדיפת הגוויות. עבודה זו בוצעה בידי אסירים סובייטיים אזרחיים; כמרכן בידי שבויים שלאחר־מכן חוסלו.

את טבח יהודי מוהילב והסביבה ביצעו יחידות ה־איינזאצגרופה ב־יחידות המשטרה הגרמנית, ביניהן הבאטאליון ה־3, פוליציי־רגימנט מיטטה, המוזכר לעיל, הגסטאפו המקומי בראשותו של המאור ברנדפיש וכפי הנראה המפקדה הצבאית. כמרכן השתתפה באופן פעיל בחיסול היהודים — המשטרה המקומית, הרוסית, בפיקודו של אנדריי סמנוב.

סקורות:

דו"ח הפעילויות, אינזאצגרופן מס' 3 ל־31.8.41 — איו. N.O. 2654; דו"ח הפעילויות, אינזאצגרופן מס' 6—8 ל־1.10.41—31.12.41, איו. 053/3, ע"פ 59—60, 115—116, 152—154; מיסמכי הבאטאליון ה־3, פוליציי־רגימנט מיטטה — יומן הבאטאליון, רישום מ־3.10.41 — איו. 053/86, ע"פ 83—84; דו"ח על הטבח שבוצע באוקטובר מ־1.11.41 — איו. 053/86, ע"פ 154—160; הדו"ח מ־11.10.41 — איו. 053/91, עמ' 174; דו"ח כולל מ־5.10.44 אודות הפשעים במוהילב והסביבה — איו. 053/36, ע"פ 124—136; עדויות של קונסטאנטין באזילנקו, סידור וולקוב, דניאל דוקטורוב — איו. 053/36, ע"פ 105—110, 116—117, 120—121.

ויטבסק (ביילורוסיה)

הגרמנים כבשו את ויטבסק ב־12 ביולי 1941. לפני פרוץ המלחמה היו בעיר כ־100,000 יהודים. אחר ה־22 ביוני 1941 עזב חלק מהיהודים את העיר וכפי הנראה פנו מזרחה. רבים מהגברים גויסו. עם כניסת הגרמנים נמצאו עוד בויטבסק כ־13,000—15,000 יהודים, ברובם זקנים, נשים וילדים.

מיד עם כיבוש העיר, בודדו הגרמנים את כל הגברים היהודים הכשירים לעבודה והעבירו אותם בעבודות־נקיון תוך כדי התעללות אכזרית בהם. בסוף יולי (כפי הנראה בין ה־20 ל־23 בו) הוציאו יותר מ־300 גברים עם אתים ומטאטאים לסביבת ההרים האולאנוביים (ליד רחוב גובואולאנובסקי והמחנה הצבאי לשעבר מאזורינו) ושם ירו בהם. לאחר־מכן פירסמו הגרמנים בודדות, כי הוציאו להורג 300 יהודים

על נסיונם להצית את העיר¹. באותו זמן סקרו על היהודים לשאת עיגול צהוב על החזה ועל הגב. על היהודים, המובדלים בדרך זו ערכו הגרמנים מצודים, התעללו בהם בשיטתיות מחושבת ואחר־כך ירו בהם למוות בבית־הקברות היהודי, אחד ה"שעשועים" האהודים ביותר על הגרמנים היה — להטביע יהודים בנהר הדווינה המערבי הזורם בתוך העיר. את הקרבנות שנחטפו היו מופתים זה לזה, כמות אנשים ביחד, ומטילים אותם לתוך המים. באלה שניסו להינצל — ירו. מספר היהודים שהוטבשו בדרך זו — לא ידוע. כעדויות נע המספר מכמה עשרות עד לכמה מאות. בייתוד גדל מספר הקרבנות, שמצאו את מותם על קרקעית הנהר, ביום אירגון הגיטו והעקירה מהגדה השמאלית של הנהר אל הימנית. לויטנאנט דורפייב, שביום 4.8.44 ערך דו"ח סודי על שלטון הגרמנים בוויטבסק הכבושה, מוסר את המספר של 2,000 קרבנות. כשבועיים לאחר כניסתם לעיר ציוו שלטונות הכיבוש על גירוש כל היהודים אל הגיטו, שהתמקם על הגדה הימנית של הדווינה המערבית, בין מסילת־הברזל לנהר, בשטח שנחרס לגמרי על־ידי התפצצות. תוך 2—3 ימים היה על היהודים לנטוש את בתיהם ועם מטען־יד בלבד לעקור לגיטו. המעבר בגשר היה אסור. ניתן היה לעבור רק דרך השרטונות, שם הגיעו המים לגובהו של אדם ממוצע² קומה, או בסירות וכרספודות. אבל סירות לא היו, ובמעטות שהיו — ירו בהן הגרמנים בהגיען לאמצע הנהר והפכו אותן לתוך המים. באנשים שניסו להציל עצמם ירו.

בגיטו, אליו דחסו 10,000—13,000 יהודים, היה רק בניין אחד תלת־קומתי, האנשים הצטופפו מתחת לכיפת השמים, מאחורי תיל דוקרני. בכדי לשאוב מים היו נאלצים ללכת אל הנהר, אליו הוליך סעבר צר, גזור משני צדדיו בתיל. מוזן לא סופק ותושבי הגיטו — לפי דברי אחת העצירות, גב' שנדאר, שנמסרו על־ידי העד קורנייצ'וק — במשך כל זמן קיומו (כלומר, עד נובמבר 1941) קיבלו רק 2 ק"ג תפוחי־אדמה למשפחה. כתנאים אלה מתו מדי יום 40—70 אנשים. עצירת הגיטו, וזוהי בוסס, טענה בשיחתה עם העד בוטרימוביץ', שמי 13,000 תושבי הגיטו מתו ברעב 5,000 ו־8,000 נהרו למוות.

את יהודי הגיטו היו לוקחים לעבודות־כפיה. את הנוצר הנבילו, כאילו, לעבודה בשדה ובדרך — רצחום. על יציאה מהגיטו העונש היה מוות.

בסוף אוגוסט 1941 גורו למוות בתעלה האילובית³, ליד הכפר סביאכי בסיליל⁴ סובייט ילאגינו, כ־500—600 אנשי האיגטליגנציה היהודית. עד־ראיה לטבח היה תושב הכפר סביאכי, מטודי פדוסנקו, שבר־28 באוגוסט שמר על גן הקולחוז. הוא ראה משאיות עמוסות אנשים מניעות מוויטבסק, ראה כיצד פרקו אותן במרחק של 150—200 מטר מהתעלה ואחר־כך הוליכו את הקרבנות, בקבוצות של 10—15 אנשים, דרך השיחים, אל התעלה ושם ירו בהם. מששכבו הדי חיריות, ניגש העד

¹ התעלה האילובית — או התעלה הדוכובית או התעלה הסולובית. גיא זה נמצא במרחק של 4 ק"מ מוויטבסק בדרך לסולובו, הצבא הסובייטי פתח בתוכו תעלה אנטי־טנקית באורך של 1.5 ק"מ. התעלה נמסכה מ"סרדובלסקי בולשאק", מ־סרבה מהכפר סולובו אל אילובסקי־יאר (אינפורמציה של פדור שאלאשוב, — איו. 053/23, ע"ע 101—102).

השמדת היהודים בשטחי ברית"מ הכבושים

לודא מה קרה. הוא גילה תל"עפר, שנערים זה עתה, שמידותיו $2 \times 2 \times 32$ מטר, חלקי לבוש חרוכים ועשנים ומיסמכים אישיים, הנושאים שמות יהודיים, מפורזים בשטח. המיסמכים היו של רופאים, מורים, סטודנטים.

השמדת יהודי הגיטו התבצעה בשני מחוזות: האקציה הראשונה נערכה באוקטובר והשנייה, האחרונה, בנובמבר או בדצמבר 1941. הדו"חות של האיגואצ' גרופן מספרים על שתי אקציות. דריח מס' 6 מאוקטובר מציין את תחילת היסול הגיטו בוויטבסק, "מחמת סכנת מניפות" ובהקשר זה מדווח על טבח של 3,000 יהודים. דריח מס' 8 מדצמבר 1941 מאשר שבזמן היסול גיטו ויטבסק רצחו 4,090 יהודים. אשר לעדים רוסים — הרי מציגים הם רק פעם אחת בלבד על טבח המוני בתעלה האילובית. הטבח נמשך שלושה ימים, יום אחד יום. מבוקר עד ערב הגיעו משאיות עם אנשים, נעצרו 200 מטר לפני הסברים, אילצו את האנשים להתפשט וקבוצות קבוצות הוליכו אותם למוות. ילדים קטנים הטילו לקבר, לעתים קרובות, בעודם בחיים, את הקרבנות ליוו גרמנים ושוטרים רוסיים. היהודים היו הגרמנים. תאריך היסול אינו ניתן לציון בדיוק, מכיוון שדברי העדים אינם חופפים. אלה מציגים את תחילת אוקטובר אלה — סופו. העדה באוויטבסק איאוגניה מניחה, כי הטבח בוצע ב־6–8 בנובמבר, לקביעה אחת מסכימים כל העדים. כולם קובעים, שבוצע רק טבח המוני אחד של יהודים בתעלה האילובית. את מספר הקרבנות מעריכים העדים ב־7,000–10,000; רובם מציגים את המספר 8,000 בהנחה, כפי הנראה, שכאן נרצחו כל יהודי הגיטו, שמספרם הגיע אז ל־8,000 בקירוב. מכיוון שהגוויות נשרפו ב־1943 על ידי הגרמנים — קשה היה, לאחר השיהור, לקבוע את מספר הקרבנות בתעלה האילובית. על יסוד עדותו של פיידוסנקו, המוסר מידות מדויקות של קבר 300 הקרבנות מאוגוסט 1941 ($2 \times 2 \times 32$), כמרכן את מידות קברם של קרבנות סתיו 1941 ($2 \times 2 \times 262$ מ') נקבע שקבר זה יכול להכיל כ־4,000 גוויות, כלומר, שכאן קברו קרבנות אקציה אחת בלבד, כפי הנראה האחרונה, מחודש נובמבר.

באחת העדויות אנו מוצאים תיאור של טבח המוני שנערך ביחידים באוקטובר 1941 והפיל כמה אלפי קרבנות. הגרמנים ירו על גשר הדווינה את הגוויות הטילו למים. ילדים קטנים — הטיחו ראשיהם במעקה הגשר. אולי היתה זאת האקציה הראשונה של אוקטובר, אותה מוכיר הדו"ח הגרמני? על היהודים שהצליחו, לאחר היסול הגיטו, למצוא מחבוא זמני בצד הארי — היו מארגנים מצודים, אותם שנתפסו גורו למות.

מקורות:

דו"ח הפעילויות מס' 6 ל־1.31.41, מס' 8 ל־1.12.41. — איו. 053/3, ע"פ 60, 153; עדויות: איוואן פורובוב, פיוטר ריבאקוב, ניקולאי באוויטבסק, מטודי פדוסנקו, אננה טרשצ'נקו, יוסף קורנייצ'וק, איאוגניה באוויטבסק, האסילי בוטרימוביץ', ורה ואייצב, ויקטוריה אורלוב, פוסה פאנקוב, פיוטר באבוטסקין, פיוטר שאבאשוב, איאוגניה לאגנייה, אלכסנדר סולניק. — איו. 053/23, ע"פ 31–43, 48–60, 65–67, 78–79, 92–94, 101–102, 107–111, 128–134; מידע על פשעי הגרמנים בוויטבסק מ־4.8.44. — איו. 053/23, ע"פ 107–108; עדות קסניה ברלין. — איו. 053/27, ע"פ 120–121.

לובאוויץ, מחוז סמולנסק (רוסיה)

לובאוויץ, עיירה לא גדולה, בנפת רודנייה, צפונית-מזרחית לסמולנסק, נכבשה בידי הגרמנים ב־21 ביולי 1941. בעיר חיו אז כ־500 יהודים, מקומיים ופליטים מסמולנסק, רודנייה, ויטבסק ואורשה. ימים מספר לאחר הכיבוש אסרו הגרמנים קבוצת יהודים ובתואנה, כי מובלים הם לעבודה ירו בהם. כחודש לאחר־מכן פורסם צו מאת מפקד הצבא הגרמני (פרטים חסרים) המסיל על היהודים חובת ענידת סימניה־זכר מיוחדים (עיגול צהוב על התזה ועל הגב. בזמן הגיטו תחלף לסרט צהוב), האוסר עליהם בעונש מוות ביקור במקומות ציבוריים, מיפגשים, שיחות עם האוכלוסיה הרוסית וכדומה. לפי צו זה גם בני הזוג הנוצריים נחשבו כיהודים.

ב־27 בספטמבר 1941 הגיעה מרודנייה פלוגת ס.ס. ואחת שוטרים רוסיים, שריכוזו את כל האוכלוסיה היהודית בכיכר המרכזית של העיירה. ליהודים המגורשים מבתיהם הירשו לקחת אתם מטעני־יד בלבד. בכיכר שדדו מהם את חפציהם, את בגדיהם החמים, אסרו 17 גברים ובני־מוק של העברה לעבודה — רצחום, את הנותרים בכיכר גירשו לתוך 19 כנינים לא גדולים ברחוב שילובסקי, שמעלה היוו את הגיטו. הצפיפות בגיטו היתה ללא נשוא. בדירה אחת הצטופפו 20—30 איש. מזון לא טופק, חומרי הסקה לא היו. היציאה מהגיטו נאסרה לחלוטין. בו בזמן כפו על היהודים עבודות פרך (תיקון ואחזקת דרכים וגשרים)

ב־4 בנובמבר 1941 שוב באו אנשי ס.ס. והמשטרה הרוסית מרודנייה. בסיועם של השוטרים המקומיים, בפיקודו של אסטרסאחאנסקי, תקיפו בלילה את הגיטו ולפנות בוקר גירשו את כל היהודים מבתיהם ובנימוק של העברתם לאזור־בידואן ריכוזו אותם בכנסייה אוספנייה. כאן חילקו את כולם לשתי קבוצות: את האחת הגיטו לתוך הכנסייה ואת השניה — לתוך אסם הקולחון.

סמוך לשתי־עשרה בצהריים הוציאו השוטרים הרוסיים את היהודים מהכנסייה והוליכום אל בית־המטבחיים המקומי, שבקצה הדרומי של העיירה. בדרך המטירו עליהם מכות אכזריות. מבית־המטבחיים הובלו היהודים, בקבוצות של 15—25 אנשים, אל התעלה הסמוכה. במהלומות אלוותיהם על ראשי הגברים, הנשים והילדים אילצו אותם לשכב שורות־שורות בתוך התעלה השטחית (כ־1 מטר) ואת השוכבים קטלו החיילים הגרמניים באש מנשק אוטומאטי. קלעו לראשים. אחר הריגת קבוצה אחת הגיע הורה של השניה. אילצו אותם לשכב על גופות ההרוגים ו...אש. כאשר קבוצת היהודים הראשונה, זו ששוכנה תחילה בכנסייה, נרצחה — קברו אותה תושבי העיירה, שגויסו לשם כך על־ידי המשטרה הרוסית. מכיוון שהתעלה לא היתה עמוקה, הגיעה ערימת הגוויות לגובה של מטר אחד. על התל, שזה עתה נערם, העלו את היהודים מהקבוצה השניה, שעד עתה הצטופפו באסם. קטלו אותם באותה שיטה. את הנשים הריצו בידו עם הילדים למעלה. קרה, שהפצועים גיסו להחליץ מתוך ערימת הגוויות — את אלה רצחו הגרמנים. היו פצועים, שלא יכלו להתרומם — אלה נקברו חיים.

בדרך זו התרומם בקצה הדרומי של לובאוויץ, 23 מטר מזרחה מבית־המטבחיים, תל שמידותיו 5×11×25 מטרים — אנדרמת־זכרון לקרבנות היהודים של העיירה.

מקורות:

העודה מ"15.10.43 אודות פשעי הכוכשים הנאציים במילסובייט ובעיירה לובאוויץ איזור רודנייה, מוז' סמולנסק, פרוכה ביד' המאיו' גיבו'ורג. — איו. 053/28, ע"פ 573—575; דו"ח: סקר מקום ההשמדה מיום 10.10.43. — איו. 053/28, עמ' 593; עדויות של: אלכסנדר גרונסקי, ניקולאי ממירנוב, הילריון טוכדולסקי, איוואן קוצ'רנסקיב. — איו. 053/28, ע"פ 585—586, 589—590, 596—601.

קיסלובודסק (קאמקאז)

ב"5 באוגוסט 1942, עם התקרבות הצבא הגרמני לתחנה מינרלנייה-רודי, החלה האבאקואציה של המשרדים ובתי-ההכרזה מקיסלובודסק, תתבורה לא דיתה. אנשים מיהרו ברגל דרומה, לכיוון גאלצ'יק.

ב"14 באוגוסט נכבשה קיסלובודסק. מיד הופיעו על הקירות הודעות, המכריזות, שהגרמנים נלחמים ביהודים ובנ.ק.וו.ד. בלבד. כעבור מספר ימים הופיע צו הפוקד על עריכת מפקד של כל היהודים. בו בזמן מינו הגרמנים, רעד יהודי בראשותו של רופא-השיניים ברנסון והטילו על היהודים חובת נשיאת סימן-היכר: מגן-דוד על החזה. על „הוועד" הממונה הוטלה קונטריובציה, תחילה — של 100 מעלי נשים וגברים וכמספר הזה זוגות בעליים, ואחר-כך — של לבנים, שעונים ודברירערך. הוועד נדרש לספק יהודים לעבודות-עפר, שתכופות בוצעו בידיים בלבד.

ב"7 בספטמבר 1942 הודיעו, כי עם בוקר ה"9 בספטמבר תאורגן „האבאקואציה של היהודים לאוקראינה". מיסמך זה נשתמר וראוי הוא לתשומת-לב מיוחדת, מפני שהוא מציד על החישוב המתוכנן עד לפרט האחרון של מדיניות-הרמיה ותחטעיה הנאצית. ההודעה מציגת בדיוק, מה וכמה כל יהודי רשאי לקחת אתו לדרך: לא יותר מאשר 20 ק"ג מטען-יד (דברירערך, כסף, בגדים וכו'), ביחד עם מיצרכי-מזון ליחמים. בהמשך הדרך, יספקו השלטונות הגרמניים מזון ל„עוברים". רחמים — בגלל הקשיים בתעבורה — אין לקחת. כל משפחה חייבת לנעול את דירתה ואת המפתחות — בצירוף כרטיס ועליו הכתובת המדויקת והפרטים האישיים — למסור בתחנת-הרכבת לידי השלטונות הגרמניים. האבאקואציה חלה גם על יהודים מומרים. משפחות, בתן אחד והערים אינו יהודי, לא יועברו. „הוועד היהודי" הוא האחראי לביצוע המדויק של ההעברה. הגרמנים לא שכחו להוסיף, כי אנשים, שייתפסו בנסיונות ביזה בדירות היהודים הנטושות — יקרדו בו במקום. על ההודעות חתומה המפקדה מס' 12.

בקיסלובודסק נמצאו אז יהודים רבים, פליטים מדונבאס, רוסטוב, קרים, חרף תוכניה ההעברה המתוכננת לפרטיה — שכאה להסוות את המטרה האמיתית — רבים מהיהודים הבינו לאשורה את מהות ה„אבאקואציה". איראלה מהם, בייחוד רוסאים ואינטלקטואלים אחרים, התאברו. בדרך זו מתו ד"ר וילנסקי ואשתו, ד"ר פיינברג, אשתו ובתו, ד"ר בוגאייבסקה.

עם בוקר ה־9 בספטמבר רוכזו בתחנת־הרכבת כ־2,000 יהודים. הגרמנים „הדייקנים“ הביאו לרכבת אפילו 9 ילדות יהודיות, הניכות בית־ההורים המקומי. בשעה 13 בקירוב זזה הרכבת. בתחנת מינרלנייה־יוזי נעצרה, האנשים גורשו מהקרונות, את דבורי־הערך המסו מתם, אילצום להתפשט והריצו אותם בכיוון התעלות האנטי־טאנקיות, במרחק של 1 ק"מ מבית־החרושת לזכוכית. את היהודים שהתפורר בשדה וברחו השיגה אש הנשק האוטומאטי שבידי הנאצים, שרדפו אחריהם במכוניות דו־הגלגל. מ־1,800 אנשים ניצלו בנס, מאותו טבח, דבורה רונק, שנפלה מהרכבת, והישיש פינגרהוט.

בבעלי־המקצוע המומחים, שומגית הותירו אותם בקיסלובודסק, ירו הגרמנים סמוך לגסיגתם. עוד ב־4 וב־5 בינואר 1943 אירגנו הנאצים בעיר מצודים על יהודים וקומוניסטים.

ב־10 בינואר שוחררה קיסלובודסק.

מקורות:

א. אללה יודין (אל כל היהודים), מ־7.9.42. — איו. 053/41, ע"פ 344—346; מידע מאת משה אבנסון על קיסלובודסק. — איו. „הספר השחור“.

נספח 2

מספר היחידים שנהרגו בלפל ובסמולנסק לפי קבוצות גיל וטין

הטבלה עובדה על-יסוד רשימות הנרצחים בלפל ובסמולנסק, איו. 053/23, ע"ע 285—
334 ; 053/28, ע"ע 854—898.

סמולנסק (Smolensk)			לפל (Lepel)			לפי קבוצות מין וגיל
מספר	ב"מ ככלל	% בקבוצה	מספר	ב"מ ככלל	% בקבוצה	מספר
הקרבות והרוגים במקום	לפי המין	לפי המין	הקרבות והרוגים במקום	לפי המין	לפי המין	הקרבות והרוגים במקום
ילדים וילדות						
14—0	148	32.0	100.0	399	29.3	100.0
נשים						
18—15	18	3.9	9.5	61	4.5	10.0
39—19	76	16.3	40.0	241	17.7	39.3
49—40	38	8.2	20.0	119	8.7	19.4
65—50	50	10.8	26.3	120	8.7	19.4
מעל 65	8	1.8	4.2	22	1.6	3.6
לא ידוע	—	—	—	51	3.8	8.3
סה"כ	190	41.1	100.0	614	45.0	100.0
גברים						
18—15	22	4.8	17.7	27	2.0	7.7
39—19	30	4.4	16.1	39	2.9	11.1
49—40	28	6.0	22.6	77	5.5	22.0
65—50	42	9.1	34.0	143	10.5	40.9
מעל 65	12	2.6	9.6	26	2.0	7.4
לא ידוע	—	—	—	38	2.8	10.9
סה"כ	124	26.9	100.0	350	25.7	100.0
סה"כ	462	100.0	1363	100.0		

נספח 3

נישאות יהודים בשטחי בריטניה ומצפון המדבר (ערך לפי אלף-בית לועזי)

הערות	האריך היסול הגיטו	האריך הקמת הגיטו	מספר תושבים בגיטו	היישוב	1 מס' סדר
לעבודת כפייה יצאו יותר מ-1000 איש	15.9.41	26.8.41	20,000	1. בריציב, מחוז ויטבסק	1.
גיטו אווריי (לכל יהודי האזור)	אוקטובר 1941	יולי-אוגוסט 1941	8,000-6,500	2. בריסוב, מחוז מינסק	2.
גיטו אווריי	פברואר 1942	יולי-אוגוסט 1941(?)	(?) 14,000	3. בראילוב, מחוז ויניצה	3.
גיטו אווריי	1.2.42	סחוי 1941	1,800	4. צ'רנויו, מחוז מינסק	4.
יהודי הסל המסיבה	30.12.41	(?)	440	5. דזאנסקי, קרים	5.
בחוקלה 4 נישאות; אח"כ — 3	3-4.11.41	(?)	4,000	6. המל, ביילורוסיה	6.
גיטו אווריי(?) מתחת לכיפת השמים	אוקטובר-נובמבר 1941	יולי 1941	3,600	7. תורוז, מחוז ויטבסק	7.
חוקם, לפי המשוש, לאחר שח	נובמבר-דצמבר 1941	אוגוסט 1941	4,800	8. קאמיניץ-פודולסק, מחוז חמליצקי	8.
24,000 יהודים באוגוסט 1941	ינואר(?) 1942	נובמבר 1941	20,000	9. הארקוב, אוסראבה	9.
מתחת לכיפת השמים	חורף 1941/42	יולי 1941	(?)	10. חמיטסק, מחוז מודליב	10.
	ינואר 1942	(?)	(?)	11. קלנציה, מחוז בריאנסק	11.
	פברואר 1942	אוקטובר 1941	300	12. קופס, מחוז ויטבסק	12.
	28.10.41-7.11.41	סוף אוגוסט 1941	(?)	13. קראטנויה, מחוז סטולנסק	13.
	28.2.42	ספטמבר 1941	100,000-80,000	14. קרבנצ'וג, מחוז פולטאבה	14.
	4.11.41	יולי 1941	1,000	15. לפל, מחוז ויטבסק	15.
	21.10.43 או 23.9.43	אוגוסט 1941	500	16. לובאוויץ, מחוז סטולנסק	16.
	23.10.41	1.8.41	10,000-80,000	17. מינסק, ביילורוסיה	17.
	ספטמבר 1941	אוגוסט 1941	(?) 10,000	18. מודליב, ביילורוסיה	18.
בסמך חש"ב (אפריל 1942) היו בגיטו	(?)	יולי(?) 1941	1,800	19. נול, מחוז וליקית-לוק	19.
1,530 יהודים	(?)	(?)	(?)	20. פריאטי, מחוז פולטאבה	20.
	ספטמבר-אוקטובר 1941	יולי-אוגוסט 1941	(?)	21. פלשצניץ, מחוז מינסק	21.

מחלת לבינת השמים. היה קיים בספי שביעות	דצמבר 1941	דצמבר 1941	8,000	מחלת לבינת השמים	22. מולוצק, מחוז ויטבסק
	כאז או יוני 1942	סיוני 1941	(?) 1,200		23. פילוקי, מחוז צ'רניוב
	6.9.41	(?)	1,800		24. ראדומישל, מחוז ויטבסק
	(?)	(?)	3,000		25. רצ'יסקה, מחוז גומל
	(?)	(?)	3,500		26. רוגוז'וב, מחוז גומל
יותר מ-1,000 משפחות. היה קיים בספי שביעות עד הודים	(?)	(?)	(?) 4,000		27. וסלאבל, מחוז סטולנסק
	אוקטובר או דצמבר 1941	יולי 1941	5,000		28. דונצ'ק, מחוז סטולנסק
	כאז 1942	(?)	(?) 12,000		29. סלאוויטש, מחוז המלניצקי
חיטול גיט, "השדה" (לארטיסטים) חיטול גיט, "העירייה" (לשבים)	סאוס 1942	(?)	(?)		30. סלוצק, מחוז מינסק
	8.2.42	(?)			
מחלת לבינת השמים. לפי המשיע גיט אזורי	יולי 1942	אוגוסט 1941	3,000—2,000		31. סטולנסק, רוסיה
היה קיים שבועיים	סיוני 1941	(?)	3,300		32. סטולביצ'י, מחוז מינסק
	סברואר 1942	סברואר 1942	(?)		33. סטולביצ'י, מחוז ויטבסק
	הורף 1942	אוקטובר 1941	500		34. סטארודוב, מחוז בריאנסק
	(?)	סיוני 1941 (?)	600		35. טאמאטיסק, מחוז סטולנסק
בינואר 1941 הציעו חיטול 5,000 יהודי ויצ'ה, ייתכן שהגיטו הוקם אחר טבח 28,000 יהודי ויצ'ה בספטמבר 1941	ספטמבר 1941 (?) אפריל 1942 (?)	החילת הכיבוש	(?)		36. אוסטאן, מחוז ויניצה
	(?)	סיוני 1941 (?)	5,000		37. ויניצה, אוקראינה
מחלת לבינת השמים	דצמבר 1941	יולי 1941	13,000		38. ויטבסק, בילורוסיה
	18.12.41	5.12.41	(?)		39. יאלטה, קרים
	ספטמבר 1941	(?)	1,000		40. יאנובויץ, מחוז ויטבסק
	אוקטובר 1941	אוגוסט 1941	7,000		41. זיטומיר, אוקראינה
היו שם 2 גיטאות	(?)	(?)	1,200		42. זילוביץ, מחוז גומל

המלה שונה על-יחד התעודות המוכרות במבוא ובפיסקי על-יחד תומך מן המרכושל הישות השיטיות בלוחיוסבורג (אוקט 693 ב' ר' תש"ו).

מטענה ליסוד גורד	15.6.42	450—400	11. ברוזנו, מחוז מינסק	1926	1,570	11.
בעלי-טלאכה	לפני השחרור	60	בריאנסק, מחוז זאפוז'רה	1926	1,570	12.
יהודים עקורים — 20.10.41	28.11.41—25.11.41	1,000				
יודוני"ן — דצמ. 1941						
	אוקטובר 1941	380	בברז'סק, מחוז מוהילב	1941	27,000	13.
	דצמבר 1941	—5,280 6,180				
	אוגוסט 1941	50	ברז'סק, מחוז מינסק	1926	8,400	14.
	אוקטובר 1941	—7,440 8,200				
רהובילת הכיבוש עברו אצל הגרמנים 1,000. נותרו בחיים — 5	מברז'א 1942	(?)	ברז'א, מחוז ויניצה	1926	2,400	15.
נברים נשים ולדים	אפריל 1942	500—300				
	מאי 1942	270	ביוחובו, מחוז ריטבסק			16.
	דצמבר 1941	7				
	אביב 1943	40	ביוחוב, מחוז מוהילב	1926	2,580	17.
	אוגוסט 1941	84	צ'אסי, מחוז מוהילב	1926	1,760	18.
	—15.8.41 15.9.41	51				
	7.8.41	230	צ'רנאקוב, מחוז וייטמיר	1926	1,900	19.
פליטים מקיבו בפברואר 1942 נותרו 702 יהודים	אוקטובר 1941	280	צ'רנוב, אוקראינה	1941	10,000	20.
	נובמבר 1941	69				
	1.2.42	1,800	צ'רנו, מחוז מינסק	1931	970	21.
	20.9.41	טאות משפחות	ראניצה, מחוז קייב	1926	62,000	22.
	אוקטובר 1941	15,000	דנייפופטובסק, אוקראינה	1926	62,000	23.
	מבר. 1942 (1)	(?)		קיץ 1941	30,000	
	אפריל 1942	70	דברז'ק, מחוז בריאנסק			24.

הערות	מקום התעודת	אמציות ידועות	סך כל ההוצאות (בקירוב)	האכלוסית היהודית בשנת	היישוב	מס'
גברים.		כ"ו 1.12.41	15	1926	ד'אנטי, קרים	25.
* מספר הנגוע לאזור		10.12.41				
	בתחלת נגד-טאנקית	א"ר 30.12.41	440			
	מחוז לעיר	2.1.42		1926	אטלעצין, מחוז דייטמבר	26.
		19.8.41	38			
		23.11.41				
	מינראלי-הודי	—9.9.42	2,000		יטנסקי, קראטונדאר קראז	27.
		10.9.42				
		—20.11.41	(7)	1926	אייזשטאדל, קרים	28.
		28.11.41				
אבסאצית "היהודים"		10.12.41	(7)			
סריקות במחצבות מאבאי		כ"ו 1.1.42	1,300			
גברים, רובם יהודים		15.1.42				
אקציות-חיסול		כ"ו 1.1.41	1,000	1926	פראדוסיה, קרים	29.
נצודו בצד הארץ		11.2.42		16.11.41		
	פבר-אסריל	1942	64			
	אוריי 15.11.41		120	1926	נאציאן, מחוז פולטאבה	30.
	26.8.43		28	1926	נאציאן, מחוז ויניצה	31.
	כ"ו 1.4.42		(7)		נלובינו, מחוז פולטאבה	32.
	15.3.42					
מתרון תביעת היהודית	תעלות נגד-טאנקיות	—3.11.41	2,500	1926	הומל, ביילורוסיה	33.
	מסוף ללשצ'ינץ	4.11.41				
יער במכירת הכפר	יער במכירת הכפר	1942	(7)			
דוידובקה						
דוידוביץ — פריס 1942					גורלובקה, מחוז סטאלינו	34.

הערות	מקום ההשקעה	תאריך	אקציות ידועות	הרוגים	ק"כ המרוגים (בק"ר)	האזרחים הידועים	היישוב	מס' סדר
הצא 1,276 גוזיות ב־1943 הגרמנים שיפו רבים	גזירות בסביבת מיכשלת העיר	החלה הכיבוש אוקטובר 1941	(1)	410	1926	14,800	הרסין	40
* המספר מתייחס רק לעיר חסלניצקי		סביבות 1942	(1)	1,300	1926	—6,000 8,000	חסלניצקי (מתו)	50
	יער אורנים 3 ק"מ	27.7.41 3.8.41		6,800	1926	6,000	הסלניק, כוחו וניצח	51
הסיל מתנה העבודת בחדר 130 אנשים	מאחורי העיר	9.1.42 5.3.43		1,300	1941	10,000		
(יהודים) חסלניצקי		26.6.43		50	1926	1,600	חשמשק, כוחו מחילב	52
יהודים שהתמללו בבית הכנסת		לפני 24.7.41		24	1926	140,000	קייב, אוקראינה	53
לאוסון הוונדשטאט היו 45—70 אלף גוזיות	באבי"א	ספטמבר 1941		300 (1800)	1926 19.9.41	—50,000 80,000		
יהודים ממחוז קייב גברים		—26.9.41 27.9.41	(1)	34,000				
		—29.9.41 30.9.41		7,000				
		אוקטובר 1941		8,000				
		ינואר 1942	(1)	5,000			קירובוגראד, אוקראינה	54
	הכפר קישבקה	החלה ספטמבר 1941						
	ליד הכפר לירבנה	30.9.41						
"יודנברייט" — 19.1.42	מינרלנזויד	9.9.42		1,800				
מוצד על בעלי טקעס		—4.1.43 5.1.43	(1)				קישנסקי, כוחו פולטאנה קישלובסקי סאברובול קראי	55 56

אקציות/חיסול בקלצק-פלוצק	חורף 1941/42	2,400	קלמנטי, מחוז בריאנסק	57.
	אוקטובר 1941	5,900	קלצק-פלוצק, מחוז מינסק	58.
	בין 15.9.41-30.9.41	54	קלמנטי, מחוז בריאנסק	59.
	מאי 1942	330	קלינצ'י, מחוז בריאנסק	60.
	(?)	300	קונסטאנטינובסק, מחוז צירקאס	61.
	14.1.42	300	קופסי, מחוז ויטבסק	62.
ליד ביחיד לטשון	בין 15.9.41-30.9.41	340	קורוסט, מחוז ויטבסק	63.
	22.12.41	90	קורוסט, מחוז ויטבסק	64.
	בין 29.7.41-20.9.41	100	קורוסט, מחוז ויטבסק	65.
גיא בקראטובסק	בין 21.8.41-22.8.41	(1)	קראטובסק, מחוז סמאלינו	66.
יזע אורנים מאחורי העיר	אפריל 1942	100	קראטובסק, מחוז סמאלינו	67.
	20.10.41	1,800	קראטובסק, מחוז סמאלינו	68.
	22.10.41	140	קראטובסק, מחוז סמאלינו	69.
	25.10.41	(1)	קראטובסק, מחוז סמאלינו	70.
חיסול	ספטמבר 1942	7,000	קראטובסק, מחוז סמאלינו	71.
חיסול	בין 28.10.41-7.11.41	8,000	קראטובסק, מחוז סמאלינו	72.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	73.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	74.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	75.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	76.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	77.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	78.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	79.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	80.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	81.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	82.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	83.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	84.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	85.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	86.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	87.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	88.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	89.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	90.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	91.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	92.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	93.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	94.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	95.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	96.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	97.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	98.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	28	קראטובסק, מחוז סמאלינו	99.
חיסול	חורף בין סתיו קריוקוב והכפר סטצ'אניווי	1,900	קראטובסק, מחוז סמאלינו	100.

תעודת	מסמך התעודות	אמציות ידועות	מספר התעודות (במקרים)	שנת	מספר	האנשים והדעות	מס' ותיבות	מס' סדר
		1.2.42 אוגוסט 1942	150-100 36	1926	4,160		סוס, רוסה	74.
		—28.8.41 6.9.41	—1,400 2,000				קורוסקאיה, קראסנודאר קראי	75.
השלטת סדר, ומאבק בסאטניזמים							לליצ'י והסביבה, מחוז דניל	76.
חיסול	ביאיות דרושיות, מערבית לעיר	28.2.42 9.9.41	1,000 920	1926	1,920		לפל, מחוז יטבסק	77.
				1926	1,020		לונזיסק, מחוז מינסק	78.
חיסול		12.5.42	(1)	1926	2,100		לוחביצה, מחוז פולטאבה	79.
גברים		1941 נובמבר 1941	1,870	1926	5,300		לובני, מחוז פולטאבה	80.
גברים		1941 סוף יולי 1941	(1)	1926	1,070		לובאויץ, מחוז סמולנסק	81.
חיסול		27.9.41 4.11.41	17 500					
יידגרין — מאיס 1942							מאקביסק, מחוז סמאלינו	82.
עריפת דמויות							מאלי-סולסטניץ, מחוז מינסק	83.
מחנה השמדה							מארינה גורקו, מחוז מינסק	84.
		1941 ספטמבר 1941	1,000 8,000	1926	7,300		מארינפול (בשם ודאנוב), מחוז סמאלינו	85.
		—20.10.41 30.10.41		1941	18,500			
							מארינסקאיה והסביבה, מחוז רוסטוב	86.
		1941 דצמבר 1941	200	1926	8,600		מחוז, מחוז יטבסק	87.
		1941 אוקטובר 1941	2,000	1941	—9,000 10,000		מליטפול, מחוז מארינפול	88.

יורניין" - 20.10.41	בקיבת ביה"ר לזכוכית	1.9.41	500	-6,300 10,000	מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	89.
יהודים מפיאטגורסק, יסטוק, וילנבורסק, קיסבורסק וסניג' וודי	דיוודי	1.9.41 (1)30 באונסק 1941	2,200		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	90.
איטליגנציה מזרחית דיוודי נברים	דיוודי	יולי 1941 31, 26, 14 באונסק 1941	7)	-80,000 100,000	מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	91.
סניג' וודי, קאלבאריה, ביה"ר וודי, מאל- מלונסקי, פיטאשקביץ, באלאבשקביץ	דיוודי	7.11.41	-12,000 15,000		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	92.
4 ימי אקציה, נותני בניס 9,000 יהודים חיסול הניס	דיוודי	20.11.41	-5,000 15,000		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	93.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	2.3.42	-3,500 20,000		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	94.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	28.7.42	-10,000 40,000		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	95.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	18.23.9.43 21.10.43			מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	96.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	3.11.41	170		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	97.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	סוף אקציה 1941	80	10,000	מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	98.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	אוקטובר 1941	450		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	99.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	-2.10.41 3.10.41	2,210		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	100.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	נובמבר 1941	3,730		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	101.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	דצמבר 1941	180		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	102.
יורניין" - 31.7.42	דיוודי	דצמבר 1941	135		מיכאלובסקי, מחוז האזוריה	103.

ל א ר כ

הערות	מקום התרחשות	אקציות ידועות בהאי"ד	הרוגים אקציות ידועות	סך כל הרוגים (בקרוב)	שנת	האחלסה היהודית	היישוב	סך סך
האקציה — לבחירת כיבוש העיר	ליד הכפר פוזרי	8.11.41	1,010	1926	1,370	סלמאטשניץ, 96. סלמאטשניץ	96.	
		(1)	260			סלמאטשניץ, 97. סלמאטשניץ	97.	
		9.9.41	(1)	1926	5,900	סלמאטשניץ, 98. סלמאטשניץ	98.	
היסול	ליד הכפר פוזרי	ינאר 1942	1,500	1926	1,330	סלמאטשניץ, 99. סלמאטשניץ	99.	
25.5.42		(1)			סלמאטשניץ, 100. סלמאטשניץ	100.		
29.5.42		270	1926	1,330	סלמאטשניץ, 101. סלמאטשניץ	101.		
יודענין — 15.5.42				1926	6,200	סלמאטשניץ, 102. סלמאטשניץ	102.	
יודענין — 20.11.41		ספטמבר 1941	—710 1,800	1926	6,100	סלמאטשניץ, 103. סלמאטשניץ	103.	
		אוקט.—דצמבר 1941	43	1926	21,800	סלמאטשניץ, 104. סלמאטשניץ	104.	
		26.8.41	230	1941	(178,000)	סלמאטשניץ, 105. סלמאטשניץ	105.	
הכפר כהניס ליהודי ניקולאייב וחרסון	אקציה בסביבה	10.1.42	140	1926	1,420	סלמאטשניץ, 106. סלמאטשניץ	106.	
		אוקט.—דצמבר 1942	400	1926	2,800	סלמאטשניץ, 107. סלמאטשניץ	107.	
		14.9.41	82	1926	153,000	סלמאטשניץ, 108. סלמאטשניץ	108.	
ב" 14.9.41 נהרגו 150 יהודים	שטח כנסי	—23.10.41 25.10.41	—19,000 26,000	1926	153,000	סלמאטשניץ, 109. סלמאטשניץ	109.	

108. ארשת, מחוז ריטבסק	1926	0,800	43	בין 15.8.41— 31.8.41	בית-העברות היטטי	הספד מתיחים ליועדים ולחברי המשלוח הקומי	ד
109. אסימטורה, מחוז ריטבסק							ד
110. אסיפוביצ', מחוז מוהילב	1926	1,130	2,000	מארכ 1942			ד
111. אברוק', מחוז וייטבסק	1926	3,400	30	בין 7.9.41— 14.9.41	בסדוק חצי ק"מ מבית-העברות היהודי		ד
112. אודאריצ', מחוז רומל	1926	1,240	4,000				ד
113. שאריצ', מחוז רומל	1926	2,540	1,700	אוקטובר 1941			ד
114. פאבולוגראד	1926	3,920	1,100	דצמבר 1941			ד
115. פראבומאסק	1926	9,900	3,670	בבשרים בודווישצ'ה המכרינו ליד העיר			ד
116. פריאטין, מחוז פולטובה	1926	3,890	36,000	12 במרץ 1941 ינאר 1942			ד
117. פלעצניצ' (איזור), מחוז מינסק	1926	740		ספטמבר 1941 (1)			ד
118. פרישצ'פינו (איזור), מחוז תארקוב							ד
119. פולטובה, מחוז פולטובה	1926	5,300	1,530	אפריל 1942	פירזנוואה לנאדה 3 ק"מ מאחורי העיר		ד
120. פולצק, מחוז ריטבסק	1926	8,200	1,600				ד
121. פולטובה, אוקראינה	1926	18,500					ד
122. פולטובה (המחוז)							ד
123. פולטובה, מחוז ריטבסק	1926	110	24.8.41	אוגוסט 1941			ד
124. פולטובה, מחוז ריטבסק	1926	8,200	(1)	דצמבר 1941	יער ליד לוזובקה		ד
125. פולטובה, מחוז ריטבסק	1926	18,500	7,000	23.11.41			ד
126. פולטובה, מחוז ריטבסק	1926	18,500	1,540				ד
127. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
128. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
129. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
130. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
131. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
132. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
133. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
134. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
135. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
136. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
137. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
138. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
139. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
140. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
141. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
142. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
143. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
144. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
145. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
146. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
147. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
148. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
149. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
150. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
151. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
152. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
153. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
154. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
155. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
156. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
157. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
158. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
159. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
160. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
161. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
162. פולטובה, מחוז ריטבסק							ד
163. פולטובה, מחוז ריטב							

[illegible]

הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים	הכנסות ממיסים
---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

הערות	מקום התקדשה	אמצעות ידועות	כך כל החודשים (בקירוב)	בשנה	מספר	האוכלוסיה והודות	היישוב	מס' סיד'
חולים וישישים	מגילות הגר סוכר ליד סטולנסק	ספט.—אוק. 1941	(1)					
נשים וילדים	סברואר 1942	(1)						
חיטול הגיטו	ליד הכפר סטולנסקי	13.7.42	2,000					
בעלי מלאכה	סטולנסקי 1943	300—30						
יהודי המסיבה והאיוור	בחסירות הכפר	17.7.41	80	1926	1,570	מחוז מינסק		146. סטולנסקי, מחוז מינסק
בגדים	קורובישיצה	28.7.41	150	1941	500			
		28.8.41	1,400					
	הר גורדווישיצה	13.9.41	250					
	סדני 1941	1,000						
גבינסקאיה רישצה	אפריל 1942	560		1926	950	מחוז ויטבסק		149. סטולנסקי, מחוז ויטבסק
4 ק"מ מחוץ לעיר								
התקדשה כנראה באביב 1942				20.10.41	2,500	מחוז דניפירופטרובסק		150. סטולנסקי (איוור), מחוז דניפירופטרובסק
		20.8.41	510	1926	6,900	מחוז קונסטאנטינוב והמביוב, מחוז המלניצקי		151. סטולנסקי-קונסטאנטינוב והמביוב, מחוז המלניצקי
	אוקטובר 1941	270		1926	3,320	מחוז בראנסק		152. סטולנסקי, מחוז בראנסק
	חורף 1942	200						
"יזניצין" — 21.7.42	אוגוסט 1943	(1)		1926	1,380	מחוז מוהילובקה (איוור), רוסיה		153. סטולנסקי (איוור), מחוז מוהילובקה, רוסיה
חיטול	13.1.42—10.1.42	240						154. סטולנסקי, רוסיה
	דצמבר 1941	(1)		1926	2,600	מחוז ויניצה		155. סטולנסקי, מחוז ויניצה
	ינואר 1942							156. סטולנסקי, מחוז ויטבסק
	אוקטובר 1941	220						157. סטולנסקי, מחוז מינסק

טבח האוכלוסיה היהודית	158. טאלנלי, ליד אמסאן.	4,170	1926	(?)	30.8.41	ליד שדה התעופה	6 ק"מ מחוץ לעיר	אוקטובר 1941	158
כל הגברים	טחוז צ'רקאסי			(?)					159
נשים, ילדים וזקנים	טאסאריסק, טחוז מודולב	22,000	1926	24,000	ספטמבר 1941				160
"יוזרניץ"	אמסאן, טחוז ויניצה			(?)	אוקטיל 1942				161
האינטליגנציה היהודית	ואלי, המגיבה, טחוז האריטוב			(?)	כיו 16.7.42				162
הוראת לחסל 5,000 יהודים	ויניצה, אוקראינה	22,000	1926	(?)	1941 קיץ				163
נהרגו בשש השבועות האחרונים				28,000	22.9.41				164
רובם השבוע בדיווייה	ינואר 1942(?)			(?) 75,000	ינואר 1942				165
גברים	2,000—200	37,000	1926	13,000	סוף אוג. 1941				166
אינטליגנציה	אולאנובסקיה גורי			300	—20.7.41				167
	ליד המענה הצבאי				25.7.41				168
	טאווירי			600—500	סוף אוגוסט				169
	אילובסקי רוב			3,000	אוקטובר 1941				170
	ליד הכפר סבאקי			4,090	7.11.41				171
	4 ק"מ מוויטבסק			8,350	כיו 21.8.42				172
טור במחנות ויטבסק	—21.8.42				21.9.42				173
ויטבסק באמצעות									174
"קודת הביצות"									175
ויטבסק	סחיו 1941			(?)					176
				1,500	—17.12.41				177
					18.12.41				178
				150	—1.9.41				179
					15.9.41				180
				1,030	15.9.41				181
					30.9.41				182
כ"ז 19.10.41 טחוז קר									183
שבדים יהודים									184
									185
									186
									187
									188
									189
									190
									191
									192
									193
									194
									195
									196
									197
									198
									199
									200
									201
									202
									203
									204
									205
									206
									207
									208
									209
									210
									211
									212
									213
									214
									215
									216
									217
									218
									219
									220
									221
									222
									223
									224
									225
									226
									227
									228
									229
									230
									231
									232
									233
									234
									235
									236
									237
									238
									239
									240
									241
									242
									243
									244
									245
									246
									247
									248
									249
									250
									251
									252
									253
									254
									255
									256
									257
									258
									259
									260
									261
									262
									263
									264
									265
									266
									267
									268
									269
									270
									271
									272
									273
									274
									275
									276
									277
									278
									279
									280
									281
									282
									283
									284
									285
									286
									287
									288
									289
									290
									291
									292
									293
									294
									295
									296
									297
									298
									299
									300

IN THIS ISSUE

- On the first page we bring **Israel Gutman's** speech at the Memorial ceremony at Yad Mordechai this year.

Sources and Testimony

- We publish a series called "Clara's Letters" written by the teacher and educator **Klara Grünwald** during the years 1941—1944 from the Neuendorf farm in Germany, from Berlin and from Theresienstadt to her non-Jewish friend, Margarethe Lachmund. These letters are a human document that rouses deep feelings. They describe life on the farm and help in understanding the ways of thinking prevalent among German Jews in the hours of their tragic trial.
- We bring part of the last work of the late **Ber Mark** on the resistance movement of Jews in the camp at Auschwitz. The part printed here contains a chapter on the "Sonderkommando" (Special commando), written by Ber Mark and excerpts from diaries kept by "Sonderkommando" workers who were stationed in the cremation area at Birkenau. M's widow, Esther Mark, wrote an introduction to the chapters published here and also prepared the complete material that is to appear very soon as a book.

Research

- Under this head we publish chapters from research work done by **David Doron (Spektor)**, a member of Kibbutz Shamir, on the Ghetto of Kishinev and the destruction of the Jewish community there. Kishinev was in its time an important Jewish centre in Bessarabia and acquired a sinister fame during the terrible Pogrom there in 1903.
- **Vilja Orbach** of the staff of "Yad Vashem" wrote a comprehensive article on "The extermination of Jews in the part of U.S.S.R. occupied by the Germans". The writer uses documents supplied by countries of the Eastern bloc, mainly the U.S.S.R., to the prosecution centre at Ludwigsburg, which sent them on to the archives of "Yad Vashem".
- **Dr. Leni Yahil** of Haifa University writes a comprehensive article on the attempt made by the Nazi authorities to expel Jews from Europe and concentrate and isolate them on the island of Madagascar.